

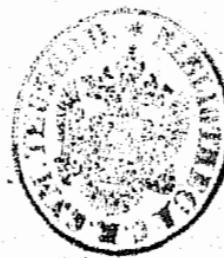
CORNELIUS NEPOS.

Nové vydání

Pro žáky III. třídy realních gymnasií a pouhých gymnasií

upravil

Frant. Patočka,
professor c. k. českého realního gymnasia Pražského.

V PRAZE.

Nakladatel kněhkupectví: L. L. Kober.

1873.

73
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
RÁLOVÉ

Sign. n. U 1046

Invent. č. 201596

Národní kněžtiskárna: I. L. Kober v Praze.

Panu

VÁCLAVU KŘÍŽKOVÍ,

řediteli císařského vysšího reálného gymnasia v Táboře, mimořádnému členu královské společnosti nauk, dopisujícímu členu sboru musejního pro vzdělání řeči a literatury české v Praze, čestnému měšťanu města Tábora, čestnému čленu krajské hospodářské jednoty Táborské

z úcty a vděčnosti věnováno.

P r e d m l u v a.

Pro naše tertiany, přihlížíme-li i k jich znalosti latiny ve dvou předcházejících třídách získané, i k jich starí a jiným poměrům vůbec, nad jiné latinské spisovatele hodí se ke čtení obsahem i řečí Cornelius Nepota tak zvaný liber de exellentibus ducibus. Nelíčí se v něm jen vojenské výpravy a svedené bitvy, nýbrž v kratších delších, at tak díl, životopisných obrazích mužů vě stárych dějinách vynášejících objevují se obzvláštnosti života veřejného a domácího, mravů a obyčeju starých Řeků a Římanů a to způsobem, jenž mladé čtenáře i poučuje i pouta. U kterého jiného spisovatele najdeme v tak malém objemu tolik výborných vzorů ctností občanských, úcty náboženské, obětavosti a sebezapření jednotlivce ve prospěch celku a pod. jako u Nepota? Který učitel při čtení klassických spisovatelů i k jich ethické straně přihlíží a tuto za výdatný prostředek má pozdvihnouti mysl naší mládeže ze vše umrtvujícího materialismu nynější doby ke snahám vyšším a šlechetným, kterému četbou klassických spisovatelů nejen rozum bystřiti, paměť cvičiti, nýbrž i srdeč slechtiti, vkus stříbiti a obzvláštně charakter u mládeže vychovávati účelem jest: ten zajisté již z této příčiny Nepotovi nad jiné spisovatele přednost dá a pfe jeho se zdarem se nemine.

I řečí svou jest Nepos mnohem více než ostatní latinskí autorové začátečníkům přístupným; tato, jak všeobecně známo, jest plynna, proti řeči jiných latinských spisovatelů srozumitelná a celkem klassická.

Než běžeme-li zřetel k našim tertianům, k jich stáří, předpravě v latině a k získanému vzdělání vůbec, tuť, chceme-li uvedením Nepota do školy příznivého výsledku se dodělati, dlužno následující věci uvážiti:

Cornelius Nepos jest vůbec prvním latinským autorem, s kterým žáci obíratí se počínají, ani předcházející dvě léta buď jednotlivé věty, krátké bájky, povídky a p. čitali, kterážto četba vesměs k jich potřebě s obzvláštním zřetelem k jich znalosti latiny, materštiny a jiných věcí upravena byla; vstoupivše do tertie ihned čisti mají latinského spisovatele. Než jaký to jest rozdíl přeložiti četbu již napřed upravenou a porozuměti jí proti vniknutí v smysl latinského autora, zajisté každý nahlídne, kdo pováží, že autor nepsal díla svého pro žáky, ani vůbec pro někoho, jenž by z něho jazyku teprv se učil, nýbrž že psal pro muže vzdělané, pro své vrstevníky. A tak nelze ani jinak, než že náš tertian při čtení Nepota obzvláštně na počátku při každé druhé, třetí delší větě na obtíže narází,* jež jakby překonati měl, rady si neví a z rozmrzelosti nad nezdarem své práce často v horlivosti ochabuje, a nemoha sám si pomoci, věc na učitele a školu odkládá. Kde u žáka toto se přihází, tam i prospěch více méně pochybným bývá.

Z toho jde, že nutno nějaký povolovný přechod ze čtení jednotlivých příkladů a zvlášt upravených povídek ke čtení autora samého učiniti a sice přirozeným způsobem tak,

*) Na obtíže tyto upozornil obzvláštně M. Schinnagl v předmluvě k Lateinisches Lesebuch für die 2. Gymnasialklasse pag. VII. et seq., k jichžto odstranění navrhoval, aby se se žáky probraly hlavní pravidla latin. skladby; avšak uvážení zasluhují důvody proti tomu od prof. Kobliskej v jeho: Lateinisches Lesebuch für die 2. Gymnasialklasse pag. IV. et seq. uvedené, tak že netřeba zde o tom slov řícti.

aby text autorův k získaným již vědomostem žáků se upravil, aby žáci povlovně a časem v nezměněný text autorův vniknouti a jej pojíti mohli.

Z tohoto hlediště upravil jsem text Nepotův pro školu následovně:

1. Na počátek dal jsem životopisy krátké, přehledné, v slohu ne o mnoho nesnazší poslední četby v třídě předcházející a po těch následují, jak žákům vědomosti i mluvnických i slovnických přibývá, delší a slohem těžší. Takto ovšem pořádek životopisů, jakým u Nepota jest, změniti se musil; soudní učitelové zajisté nic proti tomu namítlati nebudou, věouce ze zkušenosti, že neděje-li se to tak, obtíží a nesnází při čtení tolik se hromadí, že i při horlivé pslí i učitele i žáků s četbou ku předu niktak to nejde.

Změna tato jest dále u Nepota i proto možná, poněvadž každý jeho životopis sám o sobě celkem jest, a jen málo který k předcházejícímu slovy: *de quo supra mentionem fecimus a pod.*, jež bez závady vynechatí se mohou, ukazuje. — Mimo to jsou osoby, děje, o nichž Nepos jedná, z dějepisného vyučování žákům více méně známy, tak že v jakýkoli pořádek uvedeny byvše, stejnou měrou dějepisné vědomosti žáků šíří a doplňují.

2. Rozšířené a zamotané souvětí, jakovéhož žáci posud neměli, aneb zkrátil jsem aneb uspůsobil tak, aby žáci i jednotlivé části i vzájemnou jich souvislost přehledli.

V prvním ohledě musily se některé vedlejší části souvětí, kde tím smysl celku se nerušil, buď zkrátiti buď vynechatí, jinde v souřadné anebo hlavní věty proměnití.

V druhém ohledě přehled méně přehledných souvětí tím se usnadnil, že rozličnou velikostí anebo tvarem tisku vzájemnost a závislost jednotlivých částí souvětí se naznačila. Na první pohled pozná žák, kde hlavní věta jest, které věty jsou podřadné 1., 2. atd. stupně. Kde způsob závislosti vět rozličným tiskem naznačiti se nedal, tam přímá čára okazuje, které věty k sobě patří; toto důležité jest v souvětích, jichž vzorec jest *a (b A)* anebo

a a / A, *) ježto na první pohled úplně stejné jsou a přec smyslem velice od sebe se liší. Také i delší řeč nepřímou obzvláštně v prvých dvou arších, jíž pravidla žákům až ve IV. třídě se přednášejí, bud, kde tomu text dovoloval, v řeč přímou jsem proměnil, bud zkrátil; od archu 3. až na konec ostala v původním nezměněném znění, jen při sbíhání se více infinitivu vytčen jest akkusativ c. infinitivo věty hlavní tučným písmem.

Proti takému upravení textu namítno z jedné strany, že žáku příležitost se odnímá, aby na nesnazších místech důvtip svůj bystřil a soudnost okázal, poněvadž prý věci upraveny má, jež by bud sám, bud s návodem učitelovým hledati měl.

Všeho uvážení hodná byla by námítka ta u žáků pokročilejších asi od quinty nahoru; než náš tertian při vědomostech svých z latiny zajisté i při této úlevě dost a dost míst nalézati bude, kde důvtip svůj i bystřiti i okázati bude moci; než abych přáním některých pp. kollegů v tomto ohledě vyhověl, upravil jsem text obzvláštně v prvním a druhém archu; v následujících arších, an za to mám, že žáci i čtením spisovatele samého i studováním mluvnice poněkud zručnosti v latině nabyla, povlovně úlevy této ubývá, tak že v posledních arších souvislost členů souvětí jen tam různým tiskem se naznačila, kde Siebelis, Hinzpeter a jiní v poznamech k závislosti vět mezi sebou ukazují, anebo kde při čtení ve škole místo to co pro žáky nesnadné jsem si poznámenal.

Při upravení textu způsobem zde uvedeným měl jsem zřetel k žákům a jich potřebám, a připomínám výslovně, že by touž paedagogickou chybou bylo důsledně na všech místech úlevu poskytovati jako na žádném; protož doufám, že mě níkdo z nedůslednosti viniti nebude. Což žák sám najítí může, to af hledá, což obor jeho vědomostí přesahuje, tam budiž jemu knihou a učitelem pomáháno. Jen v míře úlev žákům poskytovaných mohou

*) Viz Nagelsbach Lateinische Stilistik. §. 149 a 152.

mínění jednotlivá s se rozcházeti; šel-li jsem zde, jak se říká, „prostřední cestou,“ nechať znalci a paedagogové sami rozhodnou.

Jednu nepopratelnou výhodu toto upravení textu do sebe má, totiž tu, že na jeho základě možná mnohem více látky se žáky probrati, a že času, jenž při nezměněném původním textu logickému výkladu věnovati se musí, ke čtení samému užiti lze; vytýká-li se i v odborových listech i v denních novinách, ať právem ať křivě, že při poměrně mnohých hodinách klassickým jazykům věnovaných jen malá část autora se žáky se probírá, a že autor více se interpretuje nežli se čítá; nuže upravení toto budiž alespoň pokusem, jak by se žáky třetí třídy, a to obyčejného nadání, ne-li celý, tedy zajisté větší část spisovatele probrati se dala !

Odstraní-li se žáku nepřekonatelné nesnáze textu, tuť možná jemu některé články k domácímu čtení uložiti, a docílí-li se toho, tuť i žák i škola větší užitek z toho má, než kdyby žák, kdo ví jak dlouho při některém nesnadném místě vězel, rady si nevěda.

Obzvláštně realním gymnasiím toto upravení textu zajisté vhod přijde, na kterých žáci o 2—3 hodiny v témdni méně latiny mají, nežli žáci pouhých gymnasií a tudíž vědomostmi svými v latině za žáky pouhých gymnasií po zadu jsou. Nezměněný text autora působí žákům realních gymnasií poměrně větší nesnáze nežli jich spolužákům pouhých gymnasií, a mají-li se s těmito v četbě vyrovnati, musí se jim nějaké úlevy dostati.*)

Konečně zmínilti mi se jest o změnách textu; jest všeobecně známo, že v mnoha případech řeč Nepotova od obyčejných pravidel mluvnických se odchyluje; nachází-li žák, který skladbě teprv učiti se počíná, a jehož vědomosti o věci této nikterak ustáleny nejsou, vazby a

*) Dobře o tom promluvil Slavík ve své předmluvě k výkladu Caesara.

rčení v autoru, které jemu, jestliže jich užije, za chybu se čítají, tuť snadno se stává, že o platnosti pravidel, jimž se učí, pochybovat počiná anebo obzvláštnosti a odchylky autorovy pravidlem si činí. Aby se to předešlo, upravil jsem text Nepotův, kde se od obecných pravidel uchyluje, dle vzoru klassických spisovatelů.

Pro přehled střítež zde nejhlavnější mluvnické změny:

Non dubito s quin; Nepos s akkus. c. infin. (s quin; Hann. XI. 2.); Potior vyjma rerum potiri s ablat. (také s ablat. Ages. III. 5.); fungor s aliqua re (na místě akk. anebo dat.) Dicor s nom c. infin. (na místě akk. c. inf. Paus V. 3.). Hann. X. 4. Jussit serpentes colligi (na místě imperavit — colligi); Infin. histor., jehož Nepos celkem zřídka užívá, nahrazuju verb. finit.

Patočka.

I. ARISTIDES.

ARISTIDES, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere 1 fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit. In his autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia 2 innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam cognomine Justus sit appellatus: **tamen**, a Themistocle collabefactus, **testula illa exilio decem annorum multatus est**. Qui quidem quum intelligeret, reprimi 3 concitatam multitudinem non posse, cedensque animadvertisset quendam sribentem, ut patria pelleretur, **quaesivit ab eo**, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tantā poenā digaus duceretur. Cui ille respondit: 4 *Ignoro Aristiden; sed mihi non placet, quod tam cupide elaboravit, ut praeter ceteros Justus appellaretur.* Hic 5 decem aūnorū legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno quam erat expulsus, populiscito in patriam restitutus est.

Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae II facta est prius, quam poenā liberaretur. Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio, quo Mardonius fūsus barbarorumque exercitus interfactus est. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre 2 factum, justitiae vero et aequitatis et innocentiae multa. Ejus enim aequitate factum est, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. Namque ante id tempus et mari et terra duces erant 3 Lacedaemonii. Tum autem et intemperantia Pausaniae et justitia factum est Aristidis, ut omnes fere

civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent et adversus barbaros hos duces deligerent sibi.

III. Quos quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur, **Aristides delectus est**, qui consti-
tueret, quantum pecuniae ad classes aedificandas exer-
citusque comparandos quaeque civitas daret, ejusque ar-
bitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum
sunt collata; id enim commune aerarium esse volue-
runt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas
translata est. Hic qua fuerit abstinentia, **nullum est**
certius indicium, quam quod, quum tantis rebus
praefuissest, in tanta paupertate decessit, ut, qui efferre-
tur, vix reliquerit. Quo factum est, ut filiae ejus pu-
blice alerentur et de communi aerario dotibus datis
collocarentur.

II. CIMON.

I. **CIMON**, Miltiadis filius, Athenensis, duro admodum initio usus est adolescentiae. Nam quum pater ejus item aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, **Cimon** eadem custodia tenebatur neque legibus **Atheniensibus** emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater
2 multatus erat, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem germanam suam, nomine Elpinicen. Namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere.
3 Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam gene-
rosus quam pecuniosus, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret; id si impetrasset, se pro illo pecuniam
4 soluturum esse dixit. Is quum talem conditionem asper-
naretur, Elpinice, *non patiar*, inquit, *Miltiadis progeniem*
in vinculis publicis interire, quoniam prohibere possum,
Calliaeque nubam, si ea, quae pollicetur, praestiterit.
II. Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae,

summam liberalitatem, magnam prudentiam quum juris civilis tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit, oppiduna Amphipolim constituit eoque decem milia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalem Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis statim ex classe copias suas eduxit barbarorumque maximam vim uno concursu prostravit. Qua victoria magna praeda potitus est; quum domum reverteretur, / quod jam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coegerit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, / quod contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres urbe insulaque ejecit, agros civibus divisit. Thasios opulentia fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

Quibus rebus quum unus in civitate maxime floret, incidit in eandem iavidiam, in quam pater suus ceterique Atheniensium principes. Nam testarum suffragiis decem annorum exilio multatus est. Cujus facti 2 celerius Athenenses quam ipsum poenituit. Nam quum ille animo forti invidiae ingratorum civium cessisset bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent, confessim notae ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedaemoniorum utebatur, sua sponte Lacedaemonem est profectus pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post Cyprum cum ducentis navibus imperator missus est; quum ejus majorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido Citio est mortuus.

Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta libe-

ralitate, ut numquam in praediis hortisque suis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, que minus ejus rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, quum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret; quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit; multos locupletavit; **complures pauperes mortuos**, qui, unde efferrentur, non reliquissent, **suo sumptu extulit**. Sic se gerentis si et vita fuit secura et mors acerba, minime est mirandum.

III. THRASYBULUS.

I **THRASYBULUS**, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam. Illud sine dubio: neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt paucique potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare, **huic contigit**, ut a triginta oppressam tyrannis e servitute in libertatem vindicaret^{hos}. Nam quum triginta tyraani, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello parserat fortuna, partim patria expulissent partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent: **non solum princeps, sed etiam solus initio bellum his indixit**.

II Hic enim quum Phylen configisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Actaeorum, **2 hoc robur libertatis clarissimae civitatis**. Neque vero

hic non contemptus est primo a tyranis atque ejus solitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus perniciei et huic despecto saluti fuit. Haec enim illos segnes ad persequendum, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis praeceps.³ tum illud omnium in animis esse debet: nihil in bello oportere contemni, neque sine causa dici, matrem timidi flere non solere. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes. Nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur quam pugnabant. Hinc in Piraeum transiit Munychiamque munivit. Hanc⁴ bis tyranni oppugnare sunt adorti, ab eaque turpiter repulsi protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minus⁵ prudentia, quam fortitudine. Nam cedentes violari vetuit: cives enim civibus parcere aequum censebat. Neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit, nil attigit nisi arma, quorum indigebat, quaeque ad victimum pertinebant. In secundo proelio cecidit Critias, dux⁶ tyrannorum, quem quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

Hoc dejecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex III Lacedaemoniorum. Is inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his condicionibus: ne qui praeter triginta tyrranos et decem, qui postea praetores creati superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exilio, neve bona publicarentur; reipublicae procuratio populo redderetur. Praeclarum hoc quoque² Thrasyboli, quod, reconciliata pace, quem plurimum in civitate posset, legem tulit: ne quis ante actarum rerum accusaretur neve multaretur; eamque illi oblivious appellarunt. Neque vero hanc tantum ferendam³ curavit, sed etiam, ut valeret, effecit. Nam quum quidam ex iis, qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam redditum erat publice, prohibuit et id, quod pollicitus erat, praestitit.

Huic pro tantis meritis honoris corona a populo IV data est, facta duabus virgulis oleaginis; quam quod

amor civium et non vis expresserat, nullam habuit in-
 2 vidiam magnaque fuit gloria. **Bene ergo Pittacus**
ille, qui in septem sapientum numero est habitus,
 quum Mytilenaei multa milia jugerum ei agri munera
 darent, *Nolite, oro vos, inquit, id mihi dare, quod multi*
invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo
 amplius quam centum jugera, quae et meam animi aequi-
 3 tatem et vestram voluntatem indicent. Nam parva munera
 diutina, locupletia non propria esse consuerunt. Illa
 igitur corona contentus Thrasybulus neque amplius re-
 quisivit neque quemquam honore se antecessisse existi-
 4 mavit. Hic sequenti tempore quum praetor classem ad
 Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris
 ejus agerentur vigiliae, a barbaris, ex oppido noctu
 eruptione facta, in tabernaculo imperfectus est.

IV. CONON.

I **C**ONON, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit. Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefec-
 tus classis magnas res mari gessit. Quas ob causas
 praecipuus ei honos, habitus est. Namque omnibus
 unus insulis praefuit; in qua potestate Pheras cepit,
 2 coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos flumen copiae
 Atheniensium a Lysandro sunt devictae. Sed tum ab-
 fuit, eoque pejus res administrata est. Nam et pru-
 3 dens rei militaris et diligens erat imperator. **Itaque**
nemini erat his temporibus dubium, quin, si
 affuisset, illam Athenienses calamitatem accepturi non
 fuerint.

II Rebus autem afflictis, quum patriam obsideri au-
 disset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde
 praesidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se

ad Pharnabazum, satrapem Joniae et Lydiae eundemque generum regis et propinquum; apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis,² in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaum bellatum miserunt in Asiam; maxime impulsi erant a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerut et cum Lacedaemoniis coierat societatem. Adversus hunc Pharnabazus habitus est imperator, re quidem vera exercitui praefuit Conon ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem³ summum Agesilaum impedivit saepeque ejus consiliis obstitit; **neque vero non fuit apertum**, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus⁴ revocatus est, quod Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, / **Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur hisque omnibus magno erat usui.**

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi quam ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum adducebatur, reminiscens, ejus se opera Cyrus fratrem superasse. Hujus accusandi gratia Conon² a Pharnabazo ad regem missus posteaquam venit, **pri-
mum ex more Persarum ad chiliarchum**, qui secundum gradum imperii tenebat, **Tithraustem** accessit seque ostendit cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille *Nulla* inquit³ *mora est; sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per litteras agere, quae cogitas.* Necesse et enim, si in conspectum veneris, venerari te regem. *Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius, editis mandatis, conficies quod studies.* Tum Conon *Mihi vero inquit non est grave, quemvis honorem habere regi; sed vereor, ne civitati meae sit oppro-
brio, si potius barbarorum quam illius more fungar.* Nam ex ea civitate profectus sum, quae ceteris gentibus imperare consuevit. Itaque, quae huic volebat, scripta tradidit.

IV Quibus cognitis, **rex tantum auctoritate ejus motus est**, ut et Tissaphernem hostem judicarit et Lacedaemonios bello persequi juss erit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet; sed suadebat, Pharnabazo 2 id negotii daret. Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id 3 ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrant, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem, prudentem regis opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant, quem neque consilio 4 neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem; proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multis naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae sed etiam cuncta Graecia, quae sub 5 Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et Piraei et Athenarum, reficiendos curat pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

V Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsiderior in secunda quam in adversa esset fortuna. Nam classe Peloponnesiorum devicta, quum ultum se injurias patriae putaret, plura concupivit quam efficere 2 potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri, quam regis maluit. Nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quum apud Cnidum fecerat, constituisset non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae civitates, clam dare operam coepit, ut Joniam et Aeoliam 3 restitueret Atheniensibus. Id quum minus diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle magna de re. Hujus nuntio parens quum venisset,

in vincla conjectus est; in quibus aliquamdiu fuit. Inde nonnulli eum ad regem abductum, ibique eum periisse scriptum reliquerunt.

V. IPHICRATES.

IPHICRATES, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit; nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit. Quum ante illum imperatorem maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur, ille e contrario peltam pro parma fecit, ut ad motus cursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit et pro sertis atque aeneis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit; nam, pondere detracto, quod aequa corpus tegeret et leve esset, curavit.

Bellum cum Thracibus gessit; Seuthem, socium Atheniensium, in regnum restituit. **A**pus Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatores copiae neque magis dicto audientes fuerint duci, in eamque consuetudinem adduxit, ut, quum proelii sigaum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum interfecit; quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit; quo

⁴ facto magnam adeptus est gloriam.. Quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus ducem petivit, quem praeficeret exercitui conducticio, cuius numerus duodecim milium fuit. **Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit**, ut, quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos ⁵ in summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis profectus, Epaminondae retardavit impetus. Nam nisi ejus adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

III Fuit autem et animo magno et corpore imperatoriaque forma, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem sui, sed in labore nimis remissus parumque patiens; bonus vero civis fideque magna. Quod quum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit ejusque opibus defensa ³ est. Vixit ad senectutem placatis in se suorum civium animis. Causam capit is semel dixit bello sociali simul ⁴ cum Timotheo, eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thraessa natum, Coti regis filia. Is quum interrogaretur, utrum pluris, patrem matremne, faceret, Matrem inquit. Id quum omnibus mirum videatur, At ille merito inquit facio. Nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit, contra ea mater Atheniensem.

VI. CHABRIAS.

I CHABRIAS, Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in proelio, quod apud Thebas fecit, quum Boeotiis subsidio venisti. ³⁷⁷ Namque in eo, fugatis jam ab Agesilao con-

ducticiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genui scuto, projecta hasta impetum excipere hostiuni docuit. Id novum Agesilaus contuens progressi non est ausus suosque jam incurrentes tuba revocavit. Hoc usque eo tota Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est.

Chabrias autem multa in Europa bella administravit, quum dux Atheniensium esset; in Aegypto sua sponte gessit. Nam Nectenebin adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagorae adjutor datus, neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret; qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant, Lace- daemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adjutum profectus Aegyptiae classi praefuit, pedestribus copiis Agesilaus.

Tum praefecti regis Persae legatos miserunt Athenias questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt; ante quam domum nisi redisset, capit is se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos suorum civium, quod et vivebat laute et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. **Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus,** ut invidia gloriae comes sit, et libenter de iis detrahant, quos eminere videant altius; neque animo aequo pauperes alienam opulentium inturpantur fortunam. Itaque Chabrias, quum ei licebat, plurimum aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem, quod tantum se ab invidia putabant afuturos, quantum a conspectu suorum recesserant. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbo,

Chares Sigeo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

IV Chabrias autem periiit bello sociali tali modo. Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat, eumque magis milites, quam qui praetor erant, aspiciebant. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet portum intrare, gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipse sibi pernicie fuit. Quum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto circumfusus hostium concursu quum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit sidere. Hinc 3 refugere quum posset, si se in mare dejecisset, (quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantes), perire maluit, quam, armis abjectis, navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille praestare honestam mortem existimans turpi vitae, comminus pugnans telis hostium interfectus est.

VII. TIMOTHEUS.

I TIMOTHEUS, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus neque minus civitatis regendae. Multa hujus sunt praeclarae facta, sed haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit: in quo oppugnando superiore bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant, id ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversus Cotum bella gessit ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum 3 retulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est. A quo quum

Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Crithoten et Sestum.

Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, II Laconicen populatus, classem eorum fugavit, Corcyram sub imperium Atheniensium redegit, sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnesque eas gentes, quae mare illud adjacent. Quo facto Lacedae- 2 monii de diutina contentione destiterunt et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesse- runt. Quae Victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice sint factae, eique deae pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria ma- 3 neret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt. Qui honos huic uni ante id tempus contigit, ut, quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

Hic quum esset magno natu et magistratus gerere III desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus, descierat Hellespontus, Philippus jam tunc valens, Makedo, multa moliebatur. Cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener Timothei, 2 et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. **Huic in consilium dantur duo usu sapientiaque prae-stantes, quorum consilio uteretur, pater et socer,** quod in his tanta erat auctoritas, ut magaa spes esset per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum pro- 3 fecti essent et eodem Chares, illorum adventu cogito, cum suis copiis proficiseretur, ne quid absente se gestum videretur, accidit, quum ad insulam appropinqua-rent, ut magna tempestas oreretur. Quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem sup- presserunt. At ille temeraria usus ratione non cessit 4 majorum natu auctoritati, velut in sua manu esset for-tuna. Quo contenderat, pervenit, eodemque ut seque-rentur, ad Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Hinc, male re gesta, compluribus amissis navibus,

eodem, unde erat profectus, se recepit litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate desertus esset. Populus acer, suspicax ob eamque rem mobilis, adversarius, invidus, domum eos revocat. Accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, lisque ejus aestimatur centum talentis. Ille odio ingratae civitatis coactus Chalcidem se contulit.

IV Hujus post mortem quum populum judicii sui poeniteret, multae novem partes detraxit et decem talenta Cononem, filium ejus, ad muri quandam partem reficiendam jussit dare. In quo fortunae varietas est animadversa. Nam quos avus Conon muros ex hostium praeda patriae restituerat, eosdem nepos cum summa 2 ignominia familiae ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae quum pleraque possimus proferre testimonia, **uno erimus contenti**, quod ex eo facile conjici poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt sed etiam in eis Iason, tyrannus 3 Thessaliae, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, **Athenas sine ullo praesidio venit tantique hospitem fecit**, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Adversus hunc tamen Timotheus postea populi jussu bellum gessit; patriae sanctiora jura quam hospiti 4 esse duxit.

VIII. PHOCION.

I Phocion, Atheniensis, etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo ejus notior est integritas vitae, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla, illius autem magna fama; ex 2 quo cognomine Bonus est appellatus. Fuit enim per-

petuo pauper, quum divitissimus esse posset propter frequentes delatos honores potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. Hic quum a rege Philippo & munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur, ut acciperet, simulque admonerent, si ipse his facile eareret, liberis tamen suis prospiceret, **his ille: Si mei similes erunt, idem hic inquit agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.**

Sed idem quum prope ad annum octogesimum II prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium: primo, quod² cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat ejusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de re publica meriti existimabantur, populiscito in exilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. Namque auctus adjutus que a Demosthene eum, quem tenebat, ascenderat gradum, quum adversus Charetem eum subornaret. Ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret, defensus aliquotiens liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. **Concidit autem maxime uno criminis,** quod, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandrae praefectum, insidiari Piraeo Atheniensium a Dercylo moneretur, idemque postularet, ut provideret, ne communitibus civitas privaretur, huic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piraeo 5 est potitus. Ad quem recuperandum quum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit.

Erant eo tempore Athenis duae factio[n]es, quarum III una populi causam agebat, altera optimatum. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Haruni utraque Macedonum patrocinii utebatur. Nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte Cassandrus Macedonia pulsus 2 est. Quo facto populus superior factus, statim duces

adversariae factionis capit is damnatos patria propulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. Hoc eodem profectus est
 3 Phocion. Quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyperchontem jussus est
 4 dicere. Namque is tum regiis rebus praerat. Hic ab Agnone accusatus, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consilii sententia in custodiam conjectus Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

IV Huc perventum est, quum propter aetatem pedibus jam non valeret vehiculoque portaretur. **Magni cursus sunt facti**, quum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira excuerentur propter proditionis suspicionem Piraei maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat.
 2 Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus traditus est undecimviris, quibus ad supplicium more Atheniensium publice damnati tradi
 3 solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrimans dixisset *O quam indigna perpetteris, Phocion!* huic ille *At non inopinata* inquit: *hunc enim exitum ple-*
 4 *rique clari viri habuerunt Athenienses.* In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber seplire; itaque a servis sepultus est.

IX. TIMOLEON.

I **TIMOLEON**, Corinthius. Sine dubio magnus omnium iudicio hic vir exstitit. **Namque huic uni contigit**, quod nescio an nulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, jam inveteratam servitutem depelleret

totamque Siciliam, multos annos bello vexatam a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortuna conflictatus est et, 2 id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam quam adversam fortunam. Nam quum frater ejus 3 Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse, **tantum** afuit a **societate sceleris**, ut antetulerit civium suorum libertatem fratris saluti et parere legibus quam imperare patriae satius duxerit. Hac mente 4 per haruspicem communemque affinem, cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne aspicere quidein fraternum sanguinem voluit. Nam, dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclarissimum ejus 5 factum non pari modo probatum est ab omnibus. Non nulli enim laesam ab eo pietatem putabant et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum neque domum ad se filium admisit neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Qui- 6 bus rebus ille adeo est commotus, ut nonnumquam vitae finem facere voluerit atque ex ingratorum hominum conspectu morte decadere.

Interim Dione Syracusis imperfecto, Dionysius rur- II sus Syracusarum potitus est. Cujus adversarii opem a Corinthiis petierunt ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Quum interficere posset, 2 **noluit tutoque ut Corinthum perveniret effe-**
cit, quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adjuti fuerant, ejus benignitatis memoriam volebat ex-
stare, eamque praeclaram victoram ducebat, in qua plus esset clementiae quam crudelitatis, postremo ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno ad quam fortunam detulisset. Post Dio- 3 nysii decessum cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse sed cu-
piditate, indicio fuit, quod ipse expulso Dionysio impe-
rium dimittere noluit. Hoc superato Timoleon maximas 4

245 copias Carthaginiensium apud Crinissum flumen fugavit ac satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliae tenebant. Capit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

III Quibus rebus confectis quum propter diurnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit quos potuit, primum Siculos; dein Corintho arcessivit colonos, quod ab his initio Syracuse erant conditae. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium moenia disjecta fanaque deserta refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit. Ex maximo bello tantum otium tota insula conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem obsiden-
dam, a fundamentis disjecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus, ut etiam invitatis imperare posset, tantum autem amorem haberet omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret; **maluit se diligi quam metui.** Itaque, quum primum potuit, imperium depositum ac pri-
vatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. Neque vero id imperite fecit. Nam quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit, neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita. Nullius umquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentia factum est quam prudentia.

IV Hic quum aetate jam proiectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit. Quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam au-
dierit, neque eo minus privatis publicisque rebus inter-
fuerit. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo, quae videbantur, dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae. Nihil enim

umquam neque insolens neque glriosum ex ore ejus
exit. Qui quidem, quum suas laudes audiret praedicari,³
numquam aliud dixit, quam se in ea re maxime diis
agere gratias atque habere, quod, quum Siciliam re-
creare constituisserent, tum se potissimum ducem esse
voluissent. Nihil enim rerum humanarum sine deorum⁴
numine geri putabat. Itaque suae domi sacellum Auto-
matias constituerat idque sanctissime colebat.

Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles^V
accesserant casus. Nam proelia maxima natali suo die
fecit omnia. Quo factum est, ut ejus diem natalem fe-
stum haberet universa Sicilia. *Huic quidam Laphystius,*²
homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet
imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et com-
plures concurrisserent, qui procacitatem hominis manibus
coercere conarentur, **Timoleon oravit omnes**, ne
id facerent. *Nam id ut inquit Lyphestio et cuivis liceat,*
maximos labores summaque adii pericula. *Haec enim spe-*
cies libertatis est, si omnibus, quod quisque vult, legibus
experiri licet. Idem, quum quidam Laphystii similis, no-³
mine Demaenetus, in contione populi de rebus gestis
ejus detrahere coepisset ac nonnulla inveheretur in
Timoleonta: *Nunc demum inquit voti sum damnatus;*
namque hoc a diis immortalibus semper precatus sum, ut
talem libertatem restituarem Syracusanis, in qua cuivis
liceret, de quo vellet, impune dicere. Hic quum diem su-⁴ *332*
primum obisset, publice a Syracusanis in gymnasio,
quod Timoleontium appellatur, tota celebrante Sicilia,
sepultus est.

X. EPAMINONDAS.

*C. 321
M. 362*

his
EPAMINONDAS, Polymni filius, Thebanus. Quum expri-^I
mere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epa-
minondæ, nihil videmur debere praetermittere, quod
pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum
de genere ejus; deinde, quibus disciplinis et a quibus

sit eruditus; tum de moribus ingenique facultatibus, et si qua alia digna memoria erunt; postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

- II Natus igitur est patre, quo diximus, genere honesto, pauper jam a majoribus relictus, eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis. Nam et citharizare et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio, cantare 2 tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. At philosophiae praceptor habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem ac severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit, neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo eum superaturum omnes 3 in ceteris artibus. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia et potius contemnenda; at in Graecia, utique 4 olim, magnae laudi erant. Postquam ephebus est factus et palaestrae dare operam coepit, non tam magnitudini virium servivit quam velocitati. Illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo et luctando. 5 In armis vero plurimum studii consumebat.

- III Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens; peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiri 2 retur; idem continens, clemens patiensque admirandum in modum, non solum populi, sed etiam amicorum ferens injurias; in primis commissa celans, quod interdum non minus prodest quam diserte dicere; studiosus audiendi: 3 ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset, in quo aut de re publica disputaretur aut de philosophia sermo haberetur, numquam inde 4 prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de re publica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus; eisdem ad alios sublevandos saepe sic usus est, ut judicari possit, omnia ei cum amicis 5 fuisse communia. Nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus aut virgo amici nubilis propter

paupertatem collocari non posset, **amicorum consilium** habebat, et, quantum quisque daret, **pro facultatibus imperabat**, eamque summam quum fecerat, **adducebat eum**, qui quaerebat, ad eos, qui confe-rebant, **eique**, ut ipsi numerarent, faciebat, ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

Tentata autem ejus est abstinentia a Diomedonte IV Cyziceno. Namque is rogatu Artaxerxis^x regis Epaminondam pecunia corrumpendum suscepérat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit et causam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedon² coram Nihil inquit opus pecuniā est. Nam si rex ea vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus: sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrarum dīvitias accipere nolo pro patriae caritate. Tu quod me incognitum tentasti tuique similem existimasti, non miror tibique ignosco; sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. Et tu, Micythe, argentum huic redde, aut, nisi id confessim facis, ego te tradam magistratui. Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exire suaque, quae attulerat, liceret efferre, Istud quidem inquit faciam, neque tua causa sed mea, ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat, id ad me eruptum pervenisse, quod delatum accipere noluisse. A quo quum quaesisset, quo se deduci vellet, et ille Athenas dixisset, praesidium dedit, ut tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam ut inviolatus in navem escenderet, per Chabriam Athenensem, effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium.

Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par esset V eloquentia, neque minus concinnus in brevitate respondendi quam in perpetua oratione ornatus. Habuit ob-trectatorem Meneclidem quendam, indidem Thebis, et adversarium in administranda re publica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet: namque illi genti plus inest virium, quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius

imperatoris opera desideraretur. Huic ille *Fallis* inquit verbo cives tuos, quod hos a bello revocas. Otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae vultis esse, castris est vobis utendum, non palaestra. Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartae legati ante pugnam Leuctricam. Quo quum omnium sociorum convenienter legati, coram frequentissimo legationum conventu sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio Lacedaemonii sociorum privarentur.

VI Fuisse patientem suorumque injurias ferentem ci-vium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. Quum eum propter invidiam cives praeficere exercitui noluissent duxque esset delectus belli imperitus, cuius errore eo esset deducta tota multitudine militum, ut omnes de salute pertimescerent (quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur): **desiderari coepita est Epaminondae diligentia;** erat enim ibi privatus numero militis. A quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae et exercitum obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Nec vero hoc semel fecit, sed saepius. Maxime autem fuit illustre, quum Peloponnesum exercitum duxisset aduersus Lacedaemonios haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hi quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent: **Epaminondas populiscito non paruit, idemque, ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod suscepserat, gessit.** Namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exercitum propter praetorum imprudentiam insciatiamque belli peritum. Lex erat Thebis, quae morte multabat, si quis imperium diutius retinuisse, quam lege praefinitum foret. Hanc Epaminondas quum rei publicae conservandae causa latam videret, ad perni-

ciem civitatis conferre noluit, et quattuor mensibus diutius, quam populus jusserat, gessit imperium.

Postquam domum redditum est, collegae ejus hoc VII
crimine accusabantur. Quibus ille permisit, ut omnem
causam in se transferrent suaque opera factum con-
tenderent, ut legi non oboedirent. Qua defensione illis
periculo liberatis, nemo Epaminondam responsorum pu-
tabat, quod, quid diceret, non haberet. At ille in ju-²
dicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii cri-
mini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, con-
fessus est, neque recusavit, quominus legis poenam
subiret, sed unum ab his petivit, ut in periculo suo
inscriberent: *Epaminondas a Thebanis morte multatus est,* ³
quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedaemonios, quos
ante se imperatorem nemo Boeotum ausus fuit aspicere
in acie, ⁴ *quodque uno proelio non solum Thebas ab interitu*
retraxit, sed etiam universam Graeciam in libertatem vindicavit, eoque res utrorumque perduxit, ut Thebani Spartam
oppugnarent, *Lacedaemonii satis haberent, si salvi esse pos-*
sent, neque prius bellare destitit, quam, Messene restituta, ⁵
urbem eorum obsidione clausit. Haec quum dixisset, risus
omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam
judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio
capitis maxima discessit gloria.

Hic extremo tempore imperator apud Mantineam VIII
quum acie instructa audacius instaret hostes, et cognitus
esset a Lacedaemoniis, / quod in unius pernicie ejus
patriae sitam putabant salutem, **universi in unum**
impetum fecerunt neque prius abscesserunt,
quam magna caede multisque occisis fortissime ipsum
Epaminondam pugnantem sparso eminus percussum con-
cidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt ²
Boeotii, neque tamen prius pugna excesserunt, quam re-
pugnantes profligarunt. **At Epaminondas,** quum anim-³
adverteret mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si
ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, ani-
mam statim emissurum, usque eo retinuit, quoad
renuntiatum est, viciisse Boeotios. Id postquam audivit, ⁴
Satis inquit vixi: invictus enim morior. Tum ferro extracto
confestim exanimatus est.

IX Hic uxorem numquam duxit. In quo quum reprehenderetur a Pelopida, qui filium habebat infamem, maleque eum in eo patriae consulere diceret, quod liberos **2** non relinquenter, *Vide inquit ne tu pejus consulas, qui tam ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps potest mihi deesse. Namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes sed etiam immortalis* **3** sit necesse est. Quo tempore duce Pelopida exules Thebas occuparunt et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, **Epaminondas**, quamdiu facta est caedes civium, domi se tenuit, quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret. Namque omnem civilem victoriam funestam putabat: idem, postquam apud Cadmiam cum Lacedae-**4** moniis pugna coepit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo it infinitas: Thebas et ante Epaminondam natum et post ejusdem interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quamdiu ille praefuerit rei publicae, caput fuisse totius Graeciae. Ex quo intelligi potest, unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

XI. PELOPIDAS.

I **P**ELOPIDAS, Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. **Phoebidas Lacedaemonius**, quum exercitum Olynthum duceret iterque per Thebas faceret, **arcem oppidi**, quae Cadmea nominatur, **occupavit impulsu paucorum Thebanorum**, qui, adversariae factioi quo facilis resisterent, Laconum rebus studebant, **idque suo privato, non publico fecit consilio**. Quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniisque multarunt; neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod susceptis inimiciis, satius ducebant, eos consideri quam liberari. **Nam post Peloponnesium bellum Athenasque devictas quam Thebanis**

371
378-382 A.

sibi rem esse existimabant, et eos esse solos, qui ad-
versus resistere auderent. Hac mente amicis suis sum-
mas potestates dederant, alteriusque factionis principes
partim interfecerant, alios in exilium ejecerant. In qui-
bus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus
patria carebat.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo II
sequerentur otium, sed ut, quem ex proximo locum
fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque 2
quum tempus esset visum rei gerendae, communiter
cum iis, qui Thebis idem sentiebant, diem delege-
runt ad inimicos opprimendos civitatemque liberan-
dam eum, quo maximi magistratus simul consuerant
epulari. Magnae saepe res non ita magnis copiis sunt 3
gestae: sed profecto numquam tam (ab) tenui initio
tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim adolescen-
tuli coierant ex his, qui exilio erant multati, quum
omnino non essent amplius centum, qui tanto se offer-
rent periculo. Qua paucitate percussa est Lacedaemo-
niorum potentia. Hi enim non magis adversariorum 4
factioni quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt,
qui principes erant totius Graeciae; quorum imperii
majestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna ab
hoc initio perculta, concidit. Illi igitur duodecim, 5
quorum dux erat Pelopidas, quum Athenis interdiu
exissent, ut vesperascente caelo Thebas possent perva-
nire; cum canibus venaticis exierunt, retia fe-
rentes, vestitu agresti, quo minore suspicione face-
rent iter. Qui quum tempore ipso, quo studuerant per-
venissent, domum Charonis deverterunt, a quo et tempus
et dies erat datus.

Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum ab re III
proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat
esse. Nam magistratum Thebanorum statim ad aures
pervenit, exules in urbem venisse. Id illi vino epulisque
dediti usque eo despicerunt, ut ne quaerere quidem
de tanta re laborarint. Accessit etiam, quod magis ape-
riret eorum dementiam. Allata est enīa epistola Athenis
ab Archia, uni ex his, Archiae, qui tum maximum ma-
gistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione

exulum perscripta erant. Quae quum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata sub pulvinum ³ subjiciens *In crastinum* inquit *differo res severas*. At illi omnes, quum jam nox processisset, violenti ab exilibus duce Pelopida sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exilium egerunt.

IV Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque haec liberatarum Thebarum propria laus est Pelopidae; ceterae fere communes cum Epaminonda. Namque Leuctrica pugna imperatore Epaminonda hic fuit dux delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus praeterea periculis affuit, (sicut Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit corau), quoque Messene celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus. Denique haec fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda ita, ut proxima esset Epaminondae.

V Conflictatus autem est cum adversa fortuna. **Nam et initio**, sicut ostendimus, **exul patria caruit**, et, quum Thessaliam in protestatem Thēbanorum cuperet redigere legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuisset, **a tyranno Alexandro Phœreo simul cum Ismēnia comprehensus in vincula conjectus est**. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persecuens Alexandrum. Post id factum numquam animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thēbanis, ut subsidio Thessaliae proficerentur tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac **4 conspexit hostem, configere**. In quo proelio Alexandrum ut animadvertisit, incensus ira equum in eum concitavit proculque dīgressus a suis conjectu telorum confossus concidit. Atque hoc secunda Victoria accidit. Nam jam

inclinatae erant tyrannorum copiae. Quo facto omnes 5 Thessaliae civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aeneis Iberosque ejus multo agro donarunt.

XII. AGESILAUS.

AGESILAUS, Lacedaemonius, quum a ceteris scriptoribus tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est: eo enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratri filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedaemonis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis quam imperio, ex duabus familiae Procli et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fuerunt. Successorem ex altera in alterius familiae locum fieri non licebat. Ita utraque suum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus, qui regnans decessisset; sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai. 4 Filium reliquerat Leotychidem, quem ille natum non agnorat, eundem moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao, patruo suo, contendit, neque id, quod petivit, consecutus est. Nam Lysandro suffragante, homine factioso et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

Hic simulatque imperio potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitus emitterent in Asiam bellumque regi facerent, docens satius esse in Asia quam in Europa dimicari. Namque fama exierat, Artaxerxes comparare classes pedestresque exercitus, quos in Graeciam mittet. Data potestate tanta celeritate usus est, ut prius 2 in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapae eum scirent profectum. Quo factum est, ut omnes imperatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tis- 3 saphernes, qui summum imperium tum inter praefectos

habebat regios, indutias a Lacone petivit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias comparandas, easque impe-
4 travit trimestres. Iuravit autem uterque, se sine dolo indutias conservaturum. In qua pactione summa fide mansit Agesilaus; contra ea Thissaphernes nihil
5 aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes perjurio suo et homines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos redideret. *Ego autem conservata inquit religione confirmo exercitum, quum animadvertisit, deorum numen facere mecum, hominesque mihi concilio amiciores, quod his studere consuerunt, quos conservare fidem vident.*

III Postquam indutiarum praeterit dies, barbarus, non dubitans, quin hostes / quod ipsius erant plurima domicilia in Caria et ea regio his temporibus multo putabantur locupletissimae, eo potissimum impetum facturi essent,
2 omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. Magna praeda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit atque ibi officinis armorum institutis magna industria bellum apparavit. Et quo studiosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset industria.
3 Fecit idem in exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut et ornatissimum et exercitatissimum
4 haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis, *vidit, si, quo esset iter facturus, palam prouintiasset, hostes non credituros aliasque regiones praesidiis occupaturos neque dubitatueros, quin*
5 aliud facturus esset ac pronuntiasset. Itaque quum ille Sardes iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset victimumque se vidisset consilio, sero suis praesidio profectus est; nam quum illo venisset, jam Agesilaus
6 multis locis expugnatis magna erat praeda potitus. Laco autem, quum videret hostes equitatu superare, num-

quam in campo sui fecit potestatem, et iis locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotienscumque congressus est, multo majores adversariorum copias et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione vitor duceretur.

Hic quum jam animo meditaretur proficisci in Persas IV et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit ephorum missu: bellum Athenienses et Boeotos indixisse Lacedaemoniis; quare venire ne dubitaret. In hoc non minus ejus pietas suspicienda est quam virtus bellica: qui quum victori praesesset exercitu maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit jussis absentium magistratum, ut si privatus in comitio esset Spartae. Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem multoque glorioius duxit, si institutionis patriae paruisse, quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias trajecit tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. Quum jam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei co[n]nati sunt Athenienses et Boeotii ceterique corum socii apud Coroneam; quos omnes gravi proelio vicit. **Hujus** 6 **victoriae vel maxima fuit laus**, quod, quum ple[ri]quo ex fuga se in templum Minervae conjectissent quaerereturque ab eo, quid his vellet fieri / etsi aliquot vulnera acceperat eo proelio et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant, tamen antetulit irae religionem et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Graecia fecit, 7 ut templa deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra arasque conservavit. Itaque praedicabat, mirari se, non sacrilegorum 8 numero haberi, qui supplicibus deorum nocuissent, aut non gravioribus poenis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

Post hoc proelium collatum omne bellum est circa V Corinthum, ideoque Corinthum est appellatum. Hic 2 quum una pugna decem milia hostium Agesilao duce cecidissent, eoque facto opes adversariorum debilitatae

viderentur, tantum afuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent. Namque illa multitudine, si sana mens esset Graeciae, supplicium ³ Persas dare potuisse. **Idem** quum adversarios intra moenia compulisset et, ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur, negavit id suae virtuti convenire: se enim eum esse *dixit*, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret ⁴ Graeciae. *Nam si inquit eos extinguerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus.* Quo facto sine negotio, quum voluerint, nos oppriment. ³³⁷

VI Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedaemoniis. Quo ne proficiseretur, quum a plerisque ad excendum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. **Idem**, quum Epaminondas Spartam oppugnaret essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus apparu-² erit, nisi ille fasset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis. Nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent et locum extra urbem editum cepissent: **Agesilaus**, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset quemquam ad hostes transfugere conari, **cum suis eo venit atque**, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum locum occupassent; et ³ se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit et, adjunctis de suis comitibus, locum tutum reliquit. Namque illi aucti numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quae cogitaverant.

VII Post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, quum interim Agesilaus non destitut, quibusunque ² rebus posset, patriam juvare. Nam quum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit. A quibus magna donatus pe-

cunia patriam sublevavit. **Atque in hoc illud in primis fuit admirabile**, quum maxima munera ei ab regibus ac dynastis cibitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes, progenitor majorum suorum, fuerat usus. Quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat, contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. Sic enim erat instructa, ut in nulla re differret cuiusvis inopis atque privati.

Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic malificam nactus est in corpore fingendo. Nam et statura fuit humili et corpore exiguo et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem, atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutes noverant, non poterant admirari satis. **Quod eius usu venit**, quum annorum octoginta subsidio Tacho in Aegyptum iisset et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto, stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis neque huic amplius quam pollis esset injecta, eodemque comites omnes accubuisserent vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret sed homines esse non beatissimos suspicionem praebarent. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cujusque generis sunt allata. His quaerentibus Agesilaum vix fides facta est, unum esse ex his, qui tum accubabant. Qui quum regis verbis, quae attulerant, dedissent, ille praeter vitulinam et ejusmodi genera opsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas secundamque mensam servis dispertit, cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumpsisse arbitrabantur. **Hic** quum ex Aegypto reverteretur donatus a rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque in portum, qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenam et Aegyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi

eum amici, quo Spartam facilius perferre possent / quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum retulerunt.

XIII. MILTIADES.

I **MILTIADES**, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis et gloria majorum et sua modestia unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut non jam solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem eum futurum, qualem cognitum judicarunt: **accidit**, ut Athenienses Chersonesum colonos vellent **2** mittere. Cujus generis quum magnus numerus esset et multi ejus demigrationis peterent societatem, ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, qui consularent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Namque **3** tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent: id **4** si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus quum accessisset Lemnum et incolas ejus insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque **5** Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille domo navibus proficiscens vento aquilone venisset Lemnum. Hic enim ventus ab septentrionibus oriens ad **6** versum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi tempus non habens cursum direxit, quo tendebat, peruenitque Chersonesum.

II Ibi brevi tempore barbarorum copiis disjectis tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communiuit, multitudinem, quam secum duxerat, in agris **2** collocavit crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentia quam felicitate adjutus est. Nam quum virtute militum devicisset hostium exercitus, **3** summa aequitate res constituit atque ipse ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos dignitate regia, quamvis

careret nomine, neque id magis imperio quam justitia consecutus. Neque eo secius Atheniensibus, a quibus erat prefectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat prefectus. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum 4 revertitur et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum vento borea domo prefectus eo pervenisset, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, 5 etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto sed secunda fortuna adversariorum capti, resistere ausi non sunt atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras insulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem. *ad 521-487.*

Eisdem temporibus Persarum rex Darius, ex Asia^{III} in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit. Pontem fecit in Histro flumine, qua copias traduceret. Ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Jonia et Aeolide duxerat; quibus singulis ipse earum urbium perpetua derat imperia. Sic enim facillime putavit se Graeca² lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestat²; si amicis suis oppida tuenda tradisset, quibus se oppresso nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic quum crebri afferent nuntii, male³ rem gerere Darium premique a Scythis, Miltiades hor-tatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasio-nem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum⁴ his copiis, quas secum transportarat, interisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos⁵. Persarum futuros dominatione et periculo; id et facile effici posse. Ponte enim rescisso regem vel hostium ferro vel inopia paucis diebus interituru-m. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit dicens: non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multi-tudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio;

quo extinto ipsos potestate expulsos civibas suis poenas datus. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades non dubitans, tam multis conscientiis ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit ac rursus Athenas demigravit. Cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, quum amicior omnium libertati quam suae fuerit dominationi.

IV Darius autem quum ex Europa in Asiam redisset, hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit eique Datim praefecit et Artaphernem, hisque ducenta peditum, decem milia equitum dedit, causam interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Jones Sardes expugnassent suaque praesidia interfecissent.

a Illi praefecti regii classe ad Euboeam appulsa celeriter Eretriam ceperunt omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt ac suas copias in campum Marathona deduxerunt.

b Is est ab oppido circiter milia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo tamque magno permoti, auxilium nusquam nisi a Lacedaemoniis petiverunt, Phidippumque cursorem ejus generis, qui hemerdromoe vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret,

c quam celeri opus esset auxilio. Domi autem creant decem praetores, qui exercitiu praeessent, in eis Miltiadem. Inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus defenderen, an obviam irent hostibus acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent; id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent audire adversus se tam exiguis copiis dimicare.

v Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeenses. Ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem milia armatorum completa

sunt. Quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate. Quo factum est, ut plus quam collegae Miltiades 2 valeret. Ejus ergo auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt locoque idoneo castra fecerunt. Dein postero die sub montis radicibus, acie regione 3 instructa non apertissima, proelium commiserunt (namque arbores multis locis erant haud rarae), hoc consilio, ut et montium altitudine tegerentur et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non aequum locum videbat suis, 4 tamen fretus numero copiarum suarum configere cuniebat, eoque magis, quod prius quam Lacedaemonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem milia produxit proeliumque commisit. In quo tanto plus virtute 5 valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarint adeoque perterruerint, ut Persae non castra sed naves petierint. Qua pugna nihil adhuc est nobilius. Nulla enim umquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

Cujus victoriae quale praemium Miltiadi sit tributum, non alienum videtur docere, quo facilius intelligi possit, eandem omnium civitatum esse naturam. Ut 2 enim populi Romani honores quondam fuerunt rari et tenues ob eamque causam glories, nunc autem effusi atque obsoleti, sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. **Namque huic Miltiadi**, qui Athenas totam- 3 que Graeciam liberarat, **talis honos tributus est**, quum in porticu, quae Poecile vocatur, pugna depingetur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur isque hortaretur milites proeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam 4 majus imperium est nactus et largitione magistratum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

Post hoc proelium classem septuaginta navium^{VII} Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros adjuverant, bello persequeretur. Quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam, opibus elatam, quum 2

oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduit, urbem operibus clausit omni^{que} commeatu privavit; dein vineis ac testudinibus constitutis proprius muros accessit. Quum jam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continentⁱ lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est. Cujus flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum. **Quo factum est**, ut et Parii a ditione deterrentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo est proditoris, quod, quum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discessisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque quum ipse pro se dicere non posset, verba fecit frater ejus Stesagoras. Causa cognita capitⁱs absolutus, pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere in praesentia non poterat, in vincla publica conjectus est ibique diem obiit supremum. —

VIII Hic etsi crimin^e Pario est accusatus, tamen alia causa fuit damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium civium suorum potentiam extimescebant. Miltiades, multum in imperiis magnisque versatus, non videbatur posse esse privatus, praesertim quum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat, annos perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate eamque potestatem bonitate retinebat. Omnes autem et dicuntur et habentur tyraⁿni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. Sed in Miltiade erat quum summa humanitas, tum mira ~~com~~mitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret, magna auctoritas apud omnes.

civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

XIV. THEMISTOCLES.

THEMISTOCLES, Neocli filius, Atheniensis. Hujus vitia i
ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus,
adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur.
Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neocles ge- 2
nerosus fuit. Is uxorem Halicarnasiam civem duxit, ex
qua natus est Themistocles. Qui quum minus esset
probatus parentibus, quod et liberius vivebat et rem
familiarem negligebat, a patre exheredatus est. Quae 3
contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum ju-
dicasset, sine summa industria non posse eam extingui,
totum se dedidit rei publicae, diligentius amicis famae-
que serviens. Multum in judicis privatis versabatur,
saepe in contionem populi prodibat; nulla res major
sine eo gerebatur; celeriter, quae opus erant, reperie-
bat, facile eadem oratione explicabat. Neque minus in 4
rebus gerendis promptus, quam excogitandis erat, quod
et de instantibus (ut ait Thucydides) verissime judica-
bat et de futuris callidissime conjiciebat. Quo factum
est, ut brevi tempore illustraretur.

Primus autem gradus fuit capessendae rei pu- II
blicae bello Corcyraeo. Ad quod gerendum praetor a
populo factus, non solum praesenti bello, sed etiam
reliquo tempori ferociorem reddidit civitatem. Nam 2
quum pecunia publica, quae ex metallis redibat, largi-
tione magistratum quotannis interiret, ille persuasit
populo, ut ea pecunia classis centum navium aedifica-
retur. Qua celeriter effecta primum Corcyraeos fregit, a
deinde maritimos praedones consecando mare tutum
reddidit. In quo quum divitiis ornavit, tum etiam pe-
ritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantae 4
saluti fuerit universae Graeciae, bello cognitum est
Persico. Nam quum Xerxes et mari et terra bellum

universae inferret Europae cum tantis copiis, quantas
 5 neque ante nec postea habuit quisquam (hujus enim
 classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam
 duo milia oneriarum sequebantur, terrestres autem exer-
 citus septingentorum peditum, equitum quadringentorum
 6 milium fuerunt) cuius de adventu quum fama in Grae-
 ciam esset perlata et maxime Athenienses peti dice-
 rentur propter pugnam Marathoniam, miserunt Del-
 phos consultum, quidnam facerent de rebus suis.
 Deliberanibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis
 7 se munirent. Id responsum quo valeret, quum intelli-
 geret nemo, Themistocles persuasit consilium esse Apol-
 linis, ut in naves se suaque conferrent: eum enim a
 8 deo significari murum ligneum. Tali consilio probato
 addunt ad superiores totidem naves triremes suaque
 omnia, quae moveri poterant, partim Salamina partim
 Troezena deportant; arcem sacerdotibus paucisque ma-
 joribus natu ac sacra procuranda tradunt, reliquum op-
 pidum relinquunt.

III Hujus consilium plerisque civitatibus displacebat
 et in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt
 delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege, qui Ther-
 mophylas occuparent longiusque barbaros progredi non
 paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt eoque
 2 loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae
 trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium,
 primum apud Artemisium, inter Euboeam conti-
 nentemque terram, cum classiariis regiis conflixit. An-
 gustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine
 3 circumiretur. Hic etsi pari proelio discesserant, tamen
 eodem loco non sunt ausi manere, quod erat periculum
 ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset,
 4 ancipi premerentur periculo. Quo factum est, ut ab
 Artemisio discederent et exadversum Athenas apud Sa-
 lamina classem suam constituerent.

IV At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus accessit
 astu, idque nullis defendantibus, interfectis sacerdoti-
 2 bus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus
 flamma perterriti classiarii quum manere non auderent
 et plurimi hortarentur, ut domos suas discederent moe-

nibusque se defenserent, Themistocles unus restitit et universos pares esse posse ajebat, dispersos testabatur perituros, idque Eurybiadi, regi Lacedaemoniorum, qui tunc summae imperii praeerat, fore affirmabat. Quem 3 quum minus, quam vellet, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, adversarios ejus in fuga esse: qui si discessissent, majore cum labore et longinquiore 4 tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur: quos si statim aggredieretur, brevi universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut ingratis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita barbarus, nihil 5 doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari confixit, ut ejus multitudine navium explicari non potuerit. Victor ergo est magis etiam consilio Themistocli, quam armis Graeciae.

Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat V reliquias copiarum, ut etiam tum his opprimere posset hostes. Iterum ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles, verens, ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur ac reditu in Asiam excluderetur, idque ei persuasit. Itaque qua sex mensibus iter fe- 2 cerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est seque a Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentia Graecia libe- 3 rata est Europeaque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo. Nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

Magnus hoc bello Themistocles fuit, neque minor VI in pace. Quum enim Phalerico portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, hujus consilio triplex Piraei portus constitutus est isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. Idem muros Atheniensium restituit 2 praecipuo suo periculo. **Namque Lacedaemonii, causam idoneam nacti propter barbarorum excusiones,** qua negarent oportere extra Pelopon-

nesum ullos urbem habere, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, **Athenienses aedificantes pro-**
hibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat, atque videri volebant, Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii,
de principatu sibi cum his certamen fore. Quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam autem audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His praesentibus desierunt, ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles et solus primo proiectus est; reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, praecepit: interim omnes, servi atque liberi, opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer sive profanus esset sive privatus sive publicus, et undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit et dedit operam, ut quam longissime tempus duceret, causam interponens, se collegas exspectare. Quum Lacedaemonii quererentur, opus nihilominus fieri eumque in ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audiisset, non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedaemoniorum accesit, penes quos summum erat imperium, atque apud eos contendit: falsa his esse delata, quare aequum esse, illos viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent;
interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos, tresque legati functi summis honoribus Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci eisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit et apud eos liberrime professus est: **Athenienses suo consilio,** quod communi jure gentium facere possent, **deos publicos suosque, patrios ac penates,** quo facilius ab hoste

possent defendere, muris saepsisse, neque in eo quod inutile esset Graecie fecisse: nam illorum 5 urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam jam bis classes regias fecisse naufragium; Lacedaemonios autem male et injuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset; quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent.

Tamen non effugit civium suorum invidiam. Nam-VIII que ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades testularum suffragiis e civitate ejectus Argos habitatum concessit. Hic quum propter multas ejus virtutes magna 2 cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Perse ad Graeciam opprimendam fecisset. Hoc crimine absens proditionis damnatus est. Id ut 3 audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum civitatis principes animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossum regem, cum quo ei hospitium erat, confugit. Huc 4 quumi venisset et in praesentia rex abesset, quo majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit et cum ea se in sacrarium, quod summa colebatur caeremonia, conjectit. Inde non prius egressus est, quam rex eum data dextra in fidem reciperet. Quam praestitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lace- 5 daemoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit, monuitque, ut consuleret sibi: difficile enim esse, in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam eum deduci jussit et, quod satis esset praesidii, dedit. Hic in navem omnibus ignotus nautis esceadit. Qua 6 quum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset. At ille clarissimi viri captus misericordia 7 diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris neque quemquam ex ea exire passus est.

Inde Ephesum pervenit ibique Themistoclen exponit.
Cui ille pro meritis postea gratiam retulit.

IX Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclen Xerxe
regnante in Asiam transisse. Sed ego potissimum Thucy-
didi credo, quod aetate proximus de his, qui illorum
temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis
fuit. Is autem ait, ad Artaxerxen eum venisse atque
2 his verbis epistolam misisse: *Themistocles veni ad te,*
qui plurima mala hominum Grajorum in domum tuam
intuli, quam diu mihi necesse fuit adversum patrem
3 *tuum bellare patriamque meam defendere. Idem multo*
plura bona feci, postquam in tuto ipse et ille in periculo
esse coepit. Nam quum in Asiam reverti vellet proelio
apud Salamina facto, litteris eum certiores feci id agi, ut
pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab
hostibus circumiretur. Quo nuntio ille periculo est libera-
4 *tus. Nunc autem confugi ad te, excagitated a cuncta Graecia,*
tuam petens amicitiam. Quam si ero adeptus, non minus
me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille ex-
pertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, quas tecum
colloqui volo, annum mihi tempus des, eoque transacto ad
te venire patiaris.

X Hujus rex animi magnitudinem admirans cupiensque
talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne
illud tempus litteris sermonique Persarum se dedidit.
Quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur
apud regem verba fecisse, quam ei poterant, qui in
2 Perside erant nati. Hic quum multa regi esset polli-
citus gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet,
illum Graeciam bello oppresurum: magnis munieribus
ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit domiciliumque
3 Magnesiae sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex
donarat, his quidem verbis, quae ei panem paeberet
(ex qua regione quinquaginta talenta quotannis redi-
bant); Lampsacum autem, unde vinum sumeret; My-
unta, ex qua opsonium haberet. Hujus ad nostram
memoriam monumenta manserunt duo, sepulcrum prope
oppidum, in quo est sepultus; statua in foro Magnesiae.
4 De cuius morte multis modis apud plerosque scriptum
est; sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem

probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum, neque negat, fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse, quum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse desperaret. Idem ossa ejus clam in Attica ab amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod prodigionis esset damnatus, memoriae prodidit.

XV. PAUSANIAS.

PAUSANIAS, Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est proelium apud Plataeas. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis milibus peditum, quos viritim legerat, et viginti equitum haud ita magna manu Graeciae fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. Qua victoria elatus plurima miscere coepit et majora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod tum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo haec erat sententia: suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos ejusque victoriae ergo Apollini donum dedisse se. Hos versus Lacedaemonii exsculpsérunt neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

Post id proelium eundem Pausaniam cum classe II communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus, elatius se gerere coepit maioresque appetere res. Nam quum Byzantio expugnato cepisset complures Persarum nobiles atque in his non-nulos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit simulans, ex vincis publicis effugisse, et cum his Gongylum Eretrensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit: *Pausanias, 3 dux Spartae, quos Byzanti ceperat, postquam propinquos*

tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate coniungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se, adjuvante te, redacturum pollicetur.
His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mitas fac, cum quo colloquatur. Rex tot hominum salute tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confessim cum epistola Artabazum ad Pausaniam mittit, in qua eum collaudat; petit, ne cui rei parcat ad ea efficienda, quae pollicetur: si perfecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognita alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capititis absolvitur, multatur tamen pecunia. Quam ob causam ad classem remissus non est.

III. At ille non multo post sua sponte ad exercitum rediit et ibi non callida sed dementi ratione cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vestitumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica; satellites Medi et Aegyptii sequebantur; epulabatur more Persarum luxuriosius, quam, qui ad erant, perpeti possent; aditum potentibus conveniundi non dabat; superbe respondebat, crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat. Colonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia quum patriae, tum sibi inimica capiebat. Id postquam Lacedaemonii rescierunt, legatos cum clava ad eum miserunt, in qua more illorum erat scriptum: nisi domum reverteretur, se capititis eum damnaturos. Hoc nuntio commotus, sperans, se etiam tum pecunia et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincia publica est conjectus. Licet enim legibus eorum cuvis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit; neque eo magis carebat suspicione. Nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod Hilotae vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non

putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari, et expectandum, dum se ipsa res aperiret.

Interim Argilius quidam adolescentulus, IV quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum redisset, qui super tali causa eodem missi erant, **vincla epistolae laxavit signaque detracto cognovit,** si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est praeter eunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. Nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent, neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. Itaque huic indicti, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eo ille index confugit in araque consedit. Juxta hanc locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium confusisse in aram, perturbatus venit eo. Quem quum supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit, causae quid sit tam repentinae consilia. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Modo magis Pausanias perturbatus orare coepit, ne enuntiaret neve se, meritum de illo optime, proderet: quod si eam veniam sibi dedisset tantisque implicatum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

His rebus ephori cognitis satius putarunt, in urbe V eum comprehendendi. Quo quum essent profecti et Pausanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem revertetur, in itinere, quum jam in eo esset, ut comprehenderetur, ex vultu cujusdam ephori, qui eum admoneri cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui eum sequebantur, in aedem Minervae, quae Chalcioicos vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus aedis obstruxerunt tectumque sunt demoliti, quo celerius sub divo interiret. Dicunt, eo tempore matrem Pausaniae vixisse eamque jam magno natu,

postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium
 4 claudendum lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic
 Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit.
 Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim
 5 animam efflavit. Cujus mortui corpus quum eodem
 nonnulli dicerent inferri oportere, quo ei, qui ad supplicium
 essent dati, displicuit pluribus, et procul ab
 eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius
 Delphici responso erutus atque eodem loco sepultus
 est, ubi vitam posuerat.

XVI. ALCIBIADES.

1 **ALCIBIADES**, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc quid
 natura efficere possit, videtur experta. Constat enim
 inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil
 illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus.
 2 Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium
 aetatis suae multo formosissimus, ad omnes res aptus
 consiliique plenus (namque imperator fuit summus et
 marij et terra); disertus, ut in primis dicendo valeret,
 quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut
 3 nemo ei dicenti posset resistere; dives; quum tempus
 posceret, laboriosus, patiens; liberalis, splendidus non
 minus in vita quam victu; affabilis, blandus, temporibus
 4 callidissime serviens: idem, simulac se remiserat neque
 causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus,
 dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut
 omnes admirarentur, in uno homine tantam esse dis-
 5 similitudinem tamque diversam naturam. Educatus
 est in domo Pericli (privignus enim ejus fuisse di-
 citur) eruditus a Socrate; sacerum habuit Hippo-
 nicum, omnium Graecā linguā loquentium ditissimum:
 ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci
 neque majora posset consequi, quam vel natura vel
 fortuna tribuerat.

Bello Peloponnesio hujus consilio atque auctoritate II
Athenienses bellum Syracusanis indixerunt; ad quod
gerendum ipse dux delectus est, duo praeterea collegae
dati, Nicia et Lamachus. Id quum appararetur, / prius 2
quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Her-
mae, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur praeter
unum, qui ante januam erat Andocidi¹. Itaque ille postea
Mercurius Andocidi² vocatus est. Hoc quum appareret 3
non sine magna multorum consensione esse factum,
quae non ad privatam sed publicam rem pertineret,
magnus multitudini timor est injectus, ne qua repen-
tina vis in civitate existeret, quae libertatem oppimeret
populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videba- 4
tur, quod et potentior et major quam privatus existi-
mabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures
etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut
omnium oculos, quotienscumque in publicum prodisset, 5
ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate
poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant
maximam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum
et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod 6
in domo sua facere mysteria dicebatur; quod nefas
erat more Atheniensium, idque non ad religionem, sed
ad coniurationem pertinere existimabatur.

Hoc crimine in contione ab inimicis compellabatur. III
Sed instabat tempus ad bellum proficisciendi. Id ille
intuens neque ignorans civium suorum consuetudinem
postulabat, si quid de se agi vellent, potius de pree-
sente quaestio haberetur, quam absens invidiae criminis
accusaretur. Inimici vero ejus quiescendum in pree- 2
senti, quia noceri non posse intelligebant, et illud
tempus expectandum decreverunt, quum exisset, ut ab-
sentem aggredierentur; itaque fecerunt. Nam postquam 3
in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod
sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re quum ei
nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut do-
mum ad causam dicendam rediret, essetque in magna
spe provinciae bene administrandae, non parere noluit
et in triremem, quae ad eum erat deportandum missa,
ascendit. Hac Thurios in Italiam pervectus, multa se- 4

- cum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se ab custodibus subduxit et inde primum Elidem, dein Thebas venit.
- 5 Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, ejusque devotionis, quo testarior esset memoria, exemplum, in pila lapidea incisum, esse positum in publico, **Lacedaemonem**.
- 6 **demigravit.** Ibi, ut ipse praedicare consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit, quod eidem hostes essent civitati: nam quum inteligerent, se plurimum prodesse posse rei publicae, ex ea ejecisse plusque irae suae quam utilitati communi paruisse.
- 7 Itaque hujus consilio Lacedaemonii cum Perse rege amicitiam fecerunt, dein Deceleam in Attica munierunt praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium. Quo facto multo superiores bello esse cooperunt.
- IV Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam quuni acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiundi quaerere institerunt. Id Alcibiades diutius celari non potuit. Erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim quum animum attendisset ad cavendum, Itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam pervenisset et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiae non amicus et optimatum fautor. Ab hoc destitutus primum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu recipitur praetorque fit apud Samum; post, suffragante Theramene, populiscito restituitur parique.

absens imperio praeficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Joniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae; quarum expugnarant complures, in his Byzantium, neque minus multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Ita praeda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

His quum obviam universa civitas in Piraeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus confluueret, proinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores et praesentes secundas res accidisse ejus opera. Itaque et Siciliae amissum et Lacedaemoniorum victorias culpae suae tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent. Neque id sine causa arbitrari videbantur. Nam postquam exercitui praeesse cooperat, neque terra neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut e navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus praefuerant simulque venerant in Piraeum, **tamen unum omnes illum prosequabantur, et, id quod numquam antea usu venerat nisi Olympiae victoribus, coronis laureis taeniisque vulgo donabatur.** Ille lacrimans talem benevolentiam civium suorum accipiebat; reminiscebatur pristini temporis acerbitatem. Postquam in astu venit, **contione advocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus casu illacrimarit inimicumque iis se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat, proinde ac si alias populus, non ille ipse, qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset.** Restituta ergo huic sunt publice bona, eidemque illi Eumolpidae sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum devoverant, pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

VI Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam
 quin ei omnes essent honores decreti totaque respu-
 blica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur,
 et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur, Thra-
 sybulus et Adimantus, neque id negatum esset, **classe in Asiam profectus**, quod apud Cymen minus ex
 2 sententia rem gesserat, **in invidiam recidit**. Nihil
 enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat,
 ut omnia minus prospere gesta culpae tribuerent, quum
 aut eum negligenter aut malitiose fecisse loquerentur;
 sicut tum accidit. Nam corruptum a rege capere Cy-
 3 men noluisse arguebant. Itaque huic maxime putamus
 malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis.
 Timebatur enim non minus quam diligebatur, ne se-
 cunda fortuna magnisque opibus elatus tyrannidem con-
 cupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magi-
 stratum abrogarent et alium in ejus locum substitu-
 4 erent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit et se-
 Pactyen contulit ibique tria castella communiit, Bornos,
 Byzanthen, Neontichos, manuque collecta primus Grae-
 cae civitatis in Thraciam introiit, gloriosius existimans
 5 barbarorum praeda locupletari quam Grajorum. Qua
 ex re creverat quum fama tum opibus magnamque ami-
 citiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

VII Neque tamen a caritate patriae potuit recedere.
 Nam quum apud Aegos flumen Philocles, praetor Atheniensium, classem constituisset suam, neque longe
 abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in eo-
 erat occupatus, ut bellum quam diutissime duceret (quod
 2 ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra Atheniensibus
 exhaustis praeter arma et naves nihil supererat: **Alci-**
biades ad exercitum venit Atheniensium ibi-
que praesente vulgo agere coepit: si vellent,
 se coacturum Lysandrum dimicare aut pacem petere;
 spondet, Lacedaemonios eo nolle classe configere, quod
 3 pedestribus copiis plus quam navibus valerent; sibi
 autem esse facile Seutheni, regem Thracum, deducere,
 ut eum terra depelleret; quo facto necessario aut classe
 4 conflicturum aut bellum compositurum. Id etsi vere
 dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata.

facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum, et, si quid secundum evenisset, nullam in ea re suam partem fore, contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades Quo- 5 niam inquit *victoriae patriae repugnas, illud moneo, juxta hostem castra habeas nautica; periculum est enim, ne immodestia militum vestrorum occasio detur Lysandro vestri opprimendi exercitus.* Neque ea res illum fefellit. Nam 6 Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exisse navesque paene inanes relictas, tempus rei gerendae non dimisit eoque impetu bellum totum delevit.

At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis tutavIII eadem loca sibi arbitrans, penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans, ibi facillime suam fortunam oculi posse. Falso. Nam Thraces postquam 2 eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias fecerunt. Qui ea, quae apportarat, abstulerunt, ipsum 3 capere non potuerunt. Ille cernens, nullum locum sibi 4 tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grynium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquagena talenta vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus neque Ath- 4 nas victas Lacedaemoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed 5 videbat, id sine rege Perse non posse fieri, ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi, neque dubitabat, quin facile consecuturus esset, si modo ejus conveniundi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare Lacedaemoniis adjuvantibus sciebat: id si ape- rruisset, magnam se initurum gratiam videbat.

Hoc quum moliretur petereturque a Pharnabazo, ut IX ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserant, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisse: quare, si suas res ge-

2 stas manere vellet, illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis essent, nisi Alcibiadem vivum aut mor-
 3 tuum sibi tradidisset. Non tulit hunc satrapes et violare clementiam quam regis opes minui maluit. Itaque misit Susametrem et Bagaeum ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia iterque ad regem
 4 compararet. Missi clam vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi quum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam, in qua quiescebat, eaque succenderunt, ut incendio conficerent, quem manu superari posse
 5 diffidebant. Ille autem ut sonitu flammæ est excitatus, / etsi gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripuit; namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui numquam discedere voluerat. Hunc sequi se jubet et id, quod in praesentia vestimentorum fuit, arripit. His in ignem ejectis flammæ vim transiit.
 6 Quem ut barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus missis interfecerunt caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt.

XVII. DION.

1 **D**ION, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten: quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram, Areten, Dioni.
 2 Dion autem praeter generosam propinquitatem nobilemque majorum famam multa alia ab natura habuit bona, in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas, magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendat, magnas praeterea divitias a patre relictas, quas

ipse ty:anni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio 3 priori, neque minus propter mores quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum propter necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat. Aderat in magnis rebus, ejusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero omnes, 4 quae essent illustiores, per Dionem administrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat. Hunc a Dionysio missum Carthaginenses sic 5 suspexerunt, ut neminem umquam Graeca lingua loquenter magis sint admirati.

Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam, quanto 11 esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret neque eum secus diligeret ac filium; qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse fama 2 in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuerit, quin eum apcesseret, quum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam magnaue eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo 3 admiratus est atque adamavit, ut se ei totum traderet; neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque quum a Dionysio crudeliter violatus esset, quippe quem venumdari jussisset, tamen eodem rediit ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius. Quo quum gravi conflictaretur, quaesivit a medicis Dion, quemadmodum se haberet, simulque ab his petiit, si forte in majore esset periculo, ut sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suae filios ex ille natos partem regni putabat debere habere. Id medici non tacuerunt 5 et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc aeger sumpto, ut somno sopitus, diem obiit supremum.

Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, ea- III que multis rebus aucta est. Sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. Quum Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut

Platonem Athenis arcesseret et ejus consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyrannis quam tyrannidi. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem libertatemque reddere Syracusanis: a qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquanto crudelior esse coepit.

IV Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur, ostendens se id utriusque facere causa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praecoccuparet. Id quum factum multi indignarentur magnaenque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant, Dionis in naves imposuit ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis sed suae salutis fecisse causa. Posteaquam vero audivit, eum in Peloponneso manum comparare sibique bellum facere conari, Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit, filiumque ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus.

V Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducabantur. Sed Dion, fretus non tam suis copiis quam odio tyranni, maximo animo duabus onerariis navibus profectus oppugnatum quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum centumque peditum milibus, (quod omnibus gentibus admirabile est visum), adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum. Eo tempore aberat Dionysius et in Italia classem opperiebatur adversario-

rum, ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. Quae res eum fefellit. Nam Dion his ipsis, qui sub 5 adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit totiusque ejus partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii fuerat potestate, parique modo urbēs Syracusarum praeter arcem et insulam adjunctam oppido, eoque rem 6 perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysius.

Has tam prosperas tamque inopinatas res conse- VI cuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim 2 exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quae alii fu- erat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum parens vulnus morte filii. Deinde orta dissensio est inter eum et He- 3 raclidem, qui, quod principatum non concedebat, factio- nem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu praeerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo 4 aequo Dion et versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: non posse bene geri rempublicam multorum imperiis. Quod dictum magna invidia consecuta est; namque aperuisse vide- batur, omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non 5 lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit He- raclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

Quod factum omnibus maximum timorem injectit. VII Nemo enim illo imperfecto se tutum putabat. Ille autem adversario remoto licentius eorum bona, quos sciebat, aduersus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus di- 2 visis, quum quotidiani maximifierent sumptus, celeriter pecunia deesse coepit, neque, quo manus porrigeret, suppeditabat, nisi in amicorum possessiones. Id ejus- modi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur et insuetus 3 male audiendi non animo aequo ferebat, de se ab eis

male existimari, quorum paulo ante in caelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offesa in eum militum voluntate, liberius loquebatur et tyrannum non ferdum dictitabat.

VIII Haec ille intuens quum, quemadmodum sedaret, ne sciret et, quorsum evaderent, timeret, **Callicrates quidam, civis Atheniensis**, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, **homo et callidus et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide,** **2 adit ad Dionem** et ait: eum magno in periculo esse propter offensionem populi et odium militum, quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum; quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cognitum adversariosque sublaturum, quod inimici ejus dissidentes a suis sensus aperturi forent. Tali consilio probato exceptit has partes ipse Callicrates et se armat imprudentia Dionis; ad eum interficiendum socios conquirit, **4 adversarios ejus convenit, conjuratione confirmat.** Res, multis conscientiis quae gereretur, elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore perterritae convenient, cujus de periculo timebant. At ille negat a Callicrate fieri sibi insidias, sed **5 illa, quae agerentur, fieri pracepto suo.** Mulieres nihil secius Callicratem in aedem Proserpinæ deducunt ac jurare cogunt, nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo non est deteritus, sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium aperiretur suum, quam conata perfecisset.

IX Hac mente proximo die festo, quum a conventu se remotum Dion domi teneret atque in conclavi edito recubuisse, conscientiis facinoris loca munitiora oppidi tradit, domum custodiis saepit, a foribus, qui non discedant, certos praeficit. Navem triremem armatis ornat Philostratoque, fratri suo, tradit eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet, cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, qua fugeret ad **8 salutem.** Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam elitit, quum audacissimos tum viribus maximis, hisque dat negotium, ad Dionem eant inermes,

sic ut conveniendi ejus gratia viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrarunt, foribus obseratis in lecto cubantem invadunt, colligant. Fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. Hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit singularis potentia et miseranda vita, si qui se metui quam amari malunt, cuivis facile intellectu est. Namque illius ipsius custodes, si propensa fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent, quod illi inertes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfactus est.

Confecta caede, quum multitudo visendi gratia introisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurserant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti immerentes ut sceleratos occidunt. Hujus de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitabant, eidem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine ab Acherunte, si possent, cuperent redimere. Itaque in urbe celeberrimo loco, elatus publice, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XVIII. DATAMES.

DATAMES, patre Camisare, natione Care, matre Scythissa natus, primum in militum numero fuit apud Artaxerxes I eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camisares, quod et manu fortis et bello strenuus et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militari munere fungens primum, qualis esset, aperuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. Namque hic multis milibus interfectis magni fuit ejus

opera. Quo factum est, quum in eo bello cecidisset Camisares, paterna ei ut traderetur provincia.

II Pari se virtute postea praebuit, quum Autophrodates jussu regis bello persequeretur eos, qui defecabant. Namque hujus opera hostes, quum castra jam intrassent, profligati sunt exercitusque reliquus conservatus est. Qua ex re majoribus rebus praeesse coepit.

2 Erat eo tempore Thuys dynastes Paphlagoniae, antiquo genere, ortus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico a bello a Patroclio interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit eique rei praefecit Datamen, propinquum Paphlagonis; namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam Datames primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, paene interiit. Nam Thuys eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis. Ea, quid ageretur, rescit filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit bellumque indixit Thuyni. In quo quum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae, desertus esset, nihil segnus perseveravit vivumque Thuyn cepit cum uxore et liberis.

III Cujus facti ne prius fama ad regem quam ipse perveniret, dedit operam. Itaque omnibus insciis eo, ubi erat rex, venit posteroque die Thuyn, hominem maximi corporis terribilique facie (quod et niger et capillo longo barbaque erat promissa), optima veste texit, quam satrapae regii gerere consuerant; ornavit etiam torque atque armillis aureis ceteroque regio cultu: ipse agresti duplice amiculo circumdatus hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, sinistra copulam, qua vinctum ante se Thuy- nem agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes conspicerent propter novitatem ornatus ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus, fuit non nemo, qui agnosceret Thuyn regique nuntiaret. Primo non accreditit. Itaque Pharnabazum misit exploratum. A quo ut rem gestam comperit,

statim admitti jussit, magnopere delectatus quum factum ornatu, in primis quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque illos imperio esse jussit. Postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

Hic quum maximo studio compararet exercitum IV Aegyptumque proficiisci pararet, subito a rege litterae sunt ei missae, ut Aspim aggredieretur, qui Cataoniam tenebat; quae gens jacet supra Ciliciam confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat et, quae regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longe aberat 8 ab his regionibus et a majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus navem concendit, existimans, quod accidit, facilius se imprudentem parva manu oppressurum quam paratum quamvis magno exercitu. Hac 4 delatus in Ciliciam, egressus inde dies noctesque iter faciens Taurum transiit eoque, quo studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis; cognoscit, haud longe abesse profectumque eum venatum. Quae dum speculatur, adventus ejus causa cognoscitur. Pisidas cum eis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma sumit, suos sequi 5 jubet, ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit atque a conatu resistendi deterritus sese dedidit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

Haec dum geruntur, **Artaxerxes reminiscens**, v a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exercitum **Acen** misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui diceret, ne ab exercitu discederet. Hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Qua celeritate quum magna benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum exceptit, qui, quod illum

unum pluris quam se omnes fieri videbant, cuncti ad
 3 eum opprimendum consenserunt. Haec Pandantes, gazaem
 custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit, in
 quibus docet: eum magno fore in periculo, si quid illo
 4 imperante aduersi in Aegypto accidisset; namque eam
 esse consuetudinem regiam, ut casus aduersos homini-
 bus tribuant, secundos fortunae suae; quo fieri, ut fa-
 cile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res
 male gestae nuntientur; illum hoc majore fore in dis-
 crimine, quod, quibus rex maxime oboediat, eos habeat
 5 inimicissimos. Talibus ille litteris cognitis, quum jam
 ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat, ea
 vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen
 quicquam fecit, quod fide sua esset indignum. Nam
 6 Mandroclen Magnetem exercitui praefecit; ipse cum
 suis in Cappadociam discedit conjuctamque huic Pa-
 phlagoniam occupat, celans, qua voluntate esset in regem.
 Clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum compa-
 rat, urbes munitas suis tuendas tradit.

VI Sed haec propter hiemale tempus minus prospere
 procedebant. Audit, Pisidas quasdam copias aduersus
 se parare. Filium eo Arsidiem cum exercitu mittit: ca-
 dit in proelio adolescens. Proficiscitur eo pater non ita
 cum magna manu, celans, quantum vulnus accepisset,
 quod prius ad hostem pervenire, cupiebat, quam de
 male re gesta fama ad suos perveniret, ne cognita filii
 2 morte animi debilitarentur militum. Quo contenderat,
 pervenit eisque locis castra ponit, ut neque circumiri
 multitudine aduersariorum posset neque impediri, quo-
 minus ipse ad dimicandum manum haberet expeditam.
 3 Erat cum eo Metrobarzanes, sacer ejus, praefectus
 equitum. Is desperatis generi rebus ad hostes transfu-
 git. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exisset,
 ab homine tam necessario se relictum, futurum ut ceteri
 4 consilium sequerentur. In vulgus edit: suo jussu Metro-
 barzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus
 interficeret hostes; quare relinquuntum par non esse,
 sed omnes confestim sequi; quod si animo strenuo fe-
 cissent, futurum ut adversarii non possent resistere,
 5 quum et intra vallum et foris caederentur. Hac re pro-

bata exercitum educit, Metrobarzanem persequitur. Qui tantum ad hostes pervenerat, quum Datames signa inferri jubet. Pisidae nova re commoti in opinionem adducuntur, perfugas mala fide compositoque fecisse, ut recepti majori essent calamitati. Primum eos adoriantur. Illi quum, quid ageretur aut quare fieret, ingnorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant, ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit; primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit et hostes profligavit et, quod ad perniciem suam fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum neque celerius factum usquam legimus.

Ab hoc tamen viro Sysinas, maximus natu filius, VII desciiit ad regemque transiit et de defectione patris detulit. **Quo nuntio Artaxerxes commotus**, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet et prius cogitare quam conari consuesset: **Autophradatem in Cappadociam mittit**. Hic ne intrare posset, saltum, in quo 2 Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeeoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit. **A qua re depulsus cum ea manu**, quam contraxerat, locum deligit talem, ut neque circumiretur ab hostibus neque praeteriret adversarios, quin anicipitus locis premeretur, et, si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

Haec etsi Autophradates videbat, tamen statuit con-VIII gredi potius, quam cum tantis copiis refugere aut tam diu uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum vingtini, pedum centum milia, quos illi cardacas appellant, ejusdemque generis tria milia funditorum; praeterea Cappadocum octo milia, Armeniorum decem milia, Paphlagonum quinque milia, Phrygum decem milia, Lydorum quinque milia, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria milia, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria, levis armaturae maximum

3 numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat
 Datami in se locique natura. Namque hujus partem
 non habebat vicesinam militum. Quibus fretus confixit
 adversariorumque multa milia concidit, quum de ipsius
 exercitu non amplius hominum mille cecidisset. Quam
 ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pri-
 4 die pugnatum erat. Hinc quum castra movisset semper-
 que inferior copiis superior omnibus proeliis discederet,
 quod numquam manum consereret, nisi quum adversarios
 locorum angustiis clausisset, (quod perito regionum calli-
 5 deque cogitanti saepe accidebat): **Autophradates**, quum
 bellum duci majore regis calamitate quam adversariorum
 videret, **pacem amicitiamque hortatus est**, ut
 6 cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi fidam non
 fore putabat, tamen conditionem accepit seque ad Ar-
 taxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex
 adversus Datamen susceperat, sedatum est. Autophrā-
 dates in Phrygiam se recepit.

IX At rex, quod implacabile odium in Datamen su-
 scepserat, / postquam bello eum opprimi non posse ani-
 madvertit, insidiis interficere studuit; quas ille pleras-
 2 que evitavit. Sicut quum ei nuntiatum esset, quosdam
 sibi insidiari, qui in amicorum erant numero. De quibus
 quod inimici detulerant, neque credendum neque negligendū
 putavit; experiri voluit, verum falsumne sibi
 3 esset relatum. Itaque eo profectus est, in quo itinere
 futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore ac statura
 simillimum sui eique vestitum suum dedit atque eo loco
 ire, quo ipse consueverat, jussit. Ipse autem ornato ve-
 stituque militari inter corporis custodes iter facere coepit.

X At insidiatores, postquam in eum locum agmen perve-
 nit, decepti ordine atque vestitu impetum in eum fa-
 ciunt, qui suppositus erat. Praedixerat autem his Da-
 tames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere,
 5 quod ipsum vidissent. Ipse, ut concurrentes insidiatores
 animadvertisit, tela in eos conjectit. Hoc idem quum
 universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem
 aggredi volebant, confixi conciderunt.

X Hic tamen tam callidus vir extremo tempore cap-
 tus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. Namque is

pollicitus est regi se eum interfeturum, si ei rex permetteret, ut, quocunque vellet, liceret impune facere, fidemque de ea re more Persarum dextera dedisset. Hanc ut accepit a rege missam, copias parat et absens amicitiam cum Datame facit; regis provincias vexat, castella expugnat, magnas praedas capit, quarum partim suis dispertit, partim ad Datamen mittit; pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo persuasit homini se infinitum adversus regem suscepisse bellum, quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit neque iu conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed communi odio, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certior rem facit Datamen, tempus esse majores exercitus parari et bellum cum ipso rege suscipi, deque ea re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret. Probata re colloquendi tempus sumitur locusque, quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maxime habebat fidem, ante aliquot dies venit compluribusque locis separatim gladios obruit eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquii die utriusque, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt, deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquamdiu in colloquio fuis sent et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset; **Mithridates**, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, **in eundem locum revertitur atque ibi**, ubi telum erat impositum, resedit, ut si lassitudine cuperet acquiescere, **Datamenque revocavit**, simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit nudatum que vagina veste texit ac Datami venienti ait: digredientem se animadvertisse locum quendam — qui erat in conspectu — ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum digito demonstraret et ille respiceret, aversum ferro transfixit priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XIX. EUMENES.

I **EUMENES**, Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, quod magnos homines virtute metimur non fortuna, sed multo illustrior atque 2 etiam honoratior fuisse. Nam quum aetas ejus incidisset in ea tempora, quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter eos viventi, quod alienae erat civitatis; neque aliud huic defuit quam generosa stirps. 3 Etsi ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant. Neque tamen non patiebantur: vincebat enim omnes cura, vigilancia, patientia, calliditate et celeritate ingenii. 4 Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntae filii, breve tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim jam in adolescentulo 5 doles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribae loco, quod multo apud Grajos honorificentius est quam apud Romanos. Namque apud nos, re vera sicut sunt, mercenarii scribae existimantur; at apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco, et fide et industria cognita, quod necesse est omnium 6 consiliorum eum esse partipem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo imperfecto eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alteri equitum alae, quae Hetaerice appellabatur. Utrique autem in consilio semper affuit et omnium rerum habitus est particeps.

II **ALEXANDRO** Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispartirentur et summa rerum tradita esset tuenda eidem, cui Alexander moriens anulum suum de 2 derat, Perdiccae: ex quo omnes conjecterant, eum regnum ei commisisse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent (aberant enim Crateros et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat): **hoc tempore data est Eumeni Cappadocia sive potius dicta;** nam tum in hostium erat 3 potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio,

quod in homine fidem et industriam magnam videbat, non dubitans, quin, si eum pelleisset, magno usui futurus esset sibi in eis rebus, quas apparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt, omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc ille ⁴ solus fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus Macedoniam praecoccupare praedestinavit. Is multis magnisque pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non ⁵ posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis ejus effugisset.

Interim conflata sunt illa bella, quae ad interne-^{III} cionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis quam fidei fuit cupidior. Praefecerat hunc Perdiccas ei parti ² Asiae, quae inter Taurum montem jacet atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europaeis adversariis: ipse Aegyptum oppugnatum adversus Ptolemaeum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias ³ neque firmas haberet, quod et inexercitatae et non multo ante erant contractae, adventare autem dicerentur Hellespontumque transisse Antipater et Crateros magno cum exercitu Macedonum, viri quum claritate tum usu belli praestantes. (Macedones vero milites ea tum erant ⁴ fama, qua nunc Romani feruntur; etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summa imperii potirentur) **Eumenes intelligebat**, si copiae suae cognoscent, adversas quos ducerentur non modo non ituras sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ei visum est prudentissimum, ut ⁵ deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum et prius in aciem exercitum eduxit proeliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum praecoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deteriore.

IV Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset oppugnatum, cadit Crateros dux et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc 2 concurrit ipse Eumenes. Qui quum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intelligi possent inimica mente contendisse animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima relinqueret. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex proelio excessit, sed acrius hostes institit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea et maxime nobilibus captis pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit 4 et se, simulac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit; quum id non posset, pro hominis dignitate pro que pristina amicitia (namque illo usus erat Alexandro vivo familiariter) amplio funere extulit ossaque in Macedonia uxori ejus ac liberis remisit.

V Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et Antigene rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic, qui illum deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hac ille perculsus plaga non succubuit, neque eo secius bellum adiunxit. Sed exiles res animi magnitudinem etsi non frangebant, tamen minuebant. Hunc persecuens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur, neque unquam ad manum accedere licebat nisi eis locis, quibus pauci multis possent 3 resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen multis suis amissis se expedivit et in castellum Phrygiae, 4 quod Nora appellatur, confugit. In quo quum circumssederetur et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi, callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum concalfieri exercerique posset, quo libentius et cibo 5 uteatur et a corporis motu non removeretur. Substrin-

gebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere; deinde post verberibus cogebat exsultare et calces remittere. Qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurseret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est vi-
sum, ut aequae jumenta nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campe-
stribus ea locis habuisset. In hac conclusione quotiens-
cunque voluit, apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjicit. Tenuit autem se uno loco, quamdiu hiems fuit, quod castra sub divo habere non poterat. Ver appropinquabat: simulata deditio, dum de conditionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri, vi quum litteras et nuntios misisset in Asiam consultum, utrum repetitum eam in Macedoniam veniret (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occuparet: huic ille pri-
mum suasit, ne se moveret et exspectaret, quoad Ale-
xandri filius regnum adipisceretur; sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, oblisiceretur omnium injuriarum et in neminem acerbiore uteretur imperio. Ho-
rum illa nihil fecit: nam et in Macedoniam profecta est et ibi crudelissime se gessit. Petiit autem ab Eumene
absente, ne patretur, Philippi domus ac familiae ini-
micissimos stirpem quoque interimere ferretque opem
liberis Alexandri; quam veniam si daret, quam primum 4
exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret; id quo
facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio
manebant, misisse litteras, ut ei parerent ejusque con-
siliis uterentur. His rebus Eumenes permotus satius 5
duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis refe-
rentem gratiam, quam ingratum vivere.

Itaque copias contraxit, belluna adversus Antigo-vii
num comparavit. Quod una erant Macedones complu-
res nobiles, in his Peucetes, qui corporis custos fuerat
Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et Antigenes,
cujus sub imperio phalanx erat Macedonum: **invidiam**
verens (quam tamen effugere non potuit) si potius
ipse alienigena summi imperii potiretur quam alius Ma-

2 cedonum, quorum ibi erat multitudo, in principiis
Alexandri nomine tabernaculum statuit in
 eoque sellam auream cum sceptro ac diade-
 mate jussit poni eoque omnes quotidie conve-
 nire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur, cre-
 dens, minore se invidia fore, si specie imperii nomi-
 nisque simulatione Alexandri bellum videretur admini-
 strari. Quod effecit. Nam quum non ad Eumenis princi-
 pia, sed ad regia conveniretur atque ibi de rebus de-
 liberaretur, quodammodo latebat, quum tamen per eum
 unum gererentur omnia.

VIII Hic in Paraetacis cum Antigono confixit, non acie
 instructa sed in itinere, eumque male acceptum in Me-
 diam hiematum coëgit redire. Ipse in finitima regione
 Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut
 2 militum cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri
 Magni, quae Asiam peragrarat deviceratque Persas, in-
 veterata quum gloria tum etiam licentia, non parere se
 ducibus sed imperare postulabat, ut nunc veterani fa-
 ciunt nostri. Itaque periculum est ne hi faciant, quod
 illi fecerunt: sua intemperantia nimiaque licentia ut
 omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint,
 3 quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum ve-
 teranorum legat facta, paria horum cognoscat neque
 rem ullam nisi tempus interesse judicet. Sed ad illos
 revertar. Hiberna sumpserant non ad usum belli, sed
 ad ipsorum luxuriam, longeque inter se discesserant.
 4 Hoc Antigonus quum comperisset intelligeretque, se
 parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi
 consilii novi esse capiendum. Duae erant viac, qua ex
 Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula
 5 posset perveniri. Quarum brevior per loca deserta, quae
 nemo incolebat propter aquae inopiam, ceterum dierum
 erat fere decem, illa autem, qua omnes commeabant,
 altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat co-
 6 piosa omnibusque rebus abundans. Hac si proficiseretur,
 intelligebat prius adversarios rescituros de suo adventu,
 quam ipse tertiam partem confecisset itineris; sin per
 loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem
 7 oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam

plurimos utres atque etiam culleos comparari, post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum decem, ut quam minime fieret ignis in castris: iter, quo habebat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo IX castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces; quaerunt, quid opus sit facto. Intelligebant omnes, tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus affuturus videbatur. Hic omnibus titubantibus et de rebus summis 2 desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expedituū; nam quod diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare circumirent, suas quisque contraherent copias. Ad Antigoni autem refrenandum 3 impetum tale capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum, hisque praecepit, ut prima nocte quam latissime possint ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant, et assimulata castorum consuetudine suspicionem injiciant hostibus, his locis esse castra ac de eorum adventu esse praenuntiatum; idemque postera nocte faciant. Quibus imperatum 5 erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conspicatur. Credit de suo adventu esse auditum et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium et quum imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum et illum anfractum longiorem copiosae viae capit, ibique diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decerneret.

Hic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio X celeritatemque impedivit ejus; neque tamen multum profecit. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque 2 Macedonum veteranorum, quum superior proelio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter ante separatis temporibus jurasset, se eum defensurum neque umquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent quam eum

3 non perdere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuissest infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adjuvari posse intelligebat in eis rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminabant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt ei, qui circa erant, quod videbant, Eumene recepto, omnes prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat inceusus, ut nisi magna spe maximarum rerum leniri non posset.

XI Itaque quum eum in custodiam dedisset, et praefectus custodum quaesisset, quemadmodum servari vellent, *Ut acerrimum inquit leonem aut ferocissimum elephatum.* Nondum enim statuerat, conservaret eum nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis ex ejus casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent; multi etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tam diu tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriae. At Eumenes quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari, quare jam tertium diem sic teneatur: non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic deuteretur victo; quin aut interfici aut missum fieri juberet. Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur, *Quid tu?* inquit animo si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires? Huic Eumenes *Utinam quidem istud evenisset! sed eo non accedit, quod numquam cum fortiore sum congressus.* Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit. *Nunc non virtute hostium, sed amicorum perfidia decidi.* Neque id falsum.

XII De hoc Antigonus quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic quum omnes primo perturbati admirarentur, non jam de eo sumptum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adueti; quique maximos duces interfecisset, denique in quo uno tantum esset, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent, imperfecto nihil

habitu*rī* negotii essent: **postremo**, si illi redderet salutem, **quaerebant**, quibus amicis esset usurus; sese enim cum Eumene apud eum non futuros. Hic, cognita ³ consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem de-liberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum jam vereretur, ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit quemquam ad eum admitti, et quotidianum victum removeri jussit. Nam negabat, se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hic tamen non amplius quam triduum ⁴ fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono jugulatus est a custodibus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ^{xiii} ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinuisse*t*, in his unum equitum alae praefuisse*t*, post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisse*t* summosque duces partim repulisse*t* partim interfecisse*t*, captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio talem habuit exitum vitae. In quo quanta ² omnium fuerit opinio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest judicari, quod nemo Eumene vivo rex appellatus est, sed praefectus; eidem post hujus occasum statim regium ³ ornatum nomenque sumpserunt, neque, quod initio praedicarant, se Alexandri liberis regnum servare, praestare voluerunt, sed uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassandrus. Antigonus ⁴ autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari honestoque funere, comitante toto exercitu humaverunt ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curarunt.

XX. DE REGIBUS.

Hi fere fuerunt Graecae gentis duces, qui memoria ¹ digni viderentur, praeter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae separatim sunt re-

2 latae. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedae-
 monius autem Agesilaus nomine, non potestate fuit rex,
 sicut ceteri Spartani. Ex eis vero, qui dominatum im-
 perio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judica-
 mus, Persarum Cyrus et Darius, Hystaspi filius; quo-
 rum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior
 horum apud Massagetas in proelio cecidit. Darlus se-
 3 nectute diem obiit supremum. Tres sunt praeterea ejus-
 dem generis: Xerxes et duo Artaxerxes, Macrochir et
 Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post
 hominum memoriam exercitibus terra marique bellum
 4 intulit Graeciae. At Macrochir praecipuam habet laudem
 amplissimae pulcherrimaeque corporis formae, quam in-
 credibili ornavit virtute belli; namque illo Perses nemo
 manu fuit fortior. Mnemon autem justitiae fama floruit;
 nam quum matris suae scelere amisisset uxorem, tan-
 5 tum indulxit dolori, ut eum pietas vinceret. Ex his duo
 eodem nomine morbo naturae debitum reddiderunt, ter-
 tius ab Artabano praefecto ferro interemptus est.

II Ex Macedonum autem gente duo multo ceteros
 antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyn-
 tae filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone
 morbo consumptus est, Philippus Aegiis a Pausania,
 quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est.
 2 Unus Epirotæ, Pyrrhus, qui cum populo Romano bel-
 lavit. Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior. Nam et manu fortis et belli peritus fuit
 et, id quod in tyranno non facile reperitur, non luxu-
 riosus, non avarus, nullius denique rei cupidus nisi
 singularis perpetuique imperii, ob eamque rem cru-
 delis. Nam dum id studuit munire, nullius pepercit
 3 vitae, quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum vir-
 tute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felici-
 tate. Major enim annos sexaginta natus decessit flo-
 rente regno, neque in tam multis annis cuiusquam ex
 sua stirpe fumis vidi.

III Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Alexandri
 Magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt, in his
 Antigonus et hujus filius Demetrius, Lysimachus, Se-

leucus, Ptolemaeus. Ex his Antigonus in proelio, quum 2
adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, occisus
est. Pari leto affectus est Lysimachus ab Seleuco.
Namque societate dissoluta bellum inter se gesserunt.
At Demetrius quum filiam suam Seleuco in matrimo- 3
nium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia
manere potuisset, captus bello in custodia sacer generi
perit a morbo. Neque ita multo post Seleucus a Pto- 4
lemaeo Cerauno dolo interfactus est, quem ille a patre
expulsum Alexandriae alienarum opum indigentem rece-
perat. Postremus autem Ptolemaeus, quum vivus filio
regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur.

XXI. HAMILCAR.

HAMILCAR, Hannibalis filius, cognomine Barca, Cartha- 1
giniensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis.
admodum adolescentulus in Sicilia praeesse coepit
exercitui. Quum autem ejus adventu et mari et terra 2
male res gererentur Carthaginensium, ipse, ubi affuit,
numquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit, sae-
peque e contrario occasione data lacescivit semperque
superior discessit. Quo facto, quum paene omnia in
Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut
bellum eo loco gestum non videretur. Interim Cartha- 3
ginienses classe apud insulas Aegates a C. Lutatio,
consule Romanorum, superati statuerunt belli facere
finem, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris.
Ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, **tamen paci**
serviendum putavit, quod patriam, exhaustam
sumptibus, diutus calamitates belli ferre non posse in-
telligebat, **sed ita**, ut statim mente agitaret, si paulum 4
modo res essent refectae, bellum renovare Romanos-
que armis persequi, donec aut virtute vicissent aut
victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit. 5
In quo tanta fuit ferocia, quum Catulus negaret
bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenu-

erant, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse peritum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret; non enim suae esse virtutis, arma a patria accepta adversus hostes adversariis tradere. Hujus pertinaciae cessit Catulus.

II At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter ac sperarat rempublicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut nunquam in pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. Primo mercenarii milites, quibus adversus Romanos usi fuerant, desciverunt; quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia ab Romanis petiverint; eaque impetrarunt. Sed extremo, quum prope jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, quum amplius centum milia facta essent armatorum, sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hippone, valentissima totius Africae, restituit patriae. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, / quo facilius causam bellandi reparet, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praeterea cum eo adolescens illustri, formosus, Hasdrubal; huic ille filiam suam in matrimonium dedit. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui praefuit resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV At Hamilcar posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. Hic quum

in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno, post quam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

XXII. HANNIBAL.

HANNIBAL, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est infitiandum, Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. Nam quotiescumque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior. Quod nisi dominum civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videatur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animam quam id deposuerit; qui quidem, quum patria pulsus esset et alienarum opum indigeret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis.

Nam ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit belandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiae. Ad quem quum legati venissent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptum alia atque antea sentire, neque id frustra fecissent, idque Hannibal compriisset seque ab interioribus consiliis segregari vidisset: tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adjunxit: *Pater meus inquit Hamilcar, puerulo*

me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficisciens Carthaginem, Iovi optimo maximo hostias immolavit. Quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me, vellemne secum in castra proficisci. Id quum libenter accepisset utque ab eo petere coepisset, ne dubitaret ducere, tum ille Faciam inquit, si mihi fidem, quam postulo, dederis. Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque ceteris remotis tenentem jurare jussit, numquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego iurisjurandam patri datum usque ad hanc aetatem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare, si quid amice de Romanis cogitalis, non imprudenter feceris, si me celaris; quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.

III Hac igitur, qua diximus, aetate cum patre in Hispaniam proiectus est. Cujus post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatu omni praefuit. Hoc quoque imperfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id, Carthaginem relatum, publice comprobatum est. Sic Hannibal, minor quinque et viginti annis natu, imperator factus proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit. Saguntum, foederatam Romanorum civitatem, vi expugnavit. Tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit. Qualemcumque iter fecit, cum omnibus incolis confixit; neminem nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia sejungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum praeter Herculem Grajum transierat, (quo facto is hodie saltus Gratus appellatur), Alpicos conantes prohibere transitu concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecit, ut ea elephantes ornatus ire posset, qua antea unus homo intermis vix poterat repere. Hac copias traduxit in Italiamque pervenit.

IV Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule eumque pepulerat. Cum hoc eodem Clastidi apud Padum decernit sauciumque inde ac fu-

gatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio ² Longo apud Trebiam adversus eum venit. Cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit petens Etruriam. Hoc itinere ³ adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextro aequa bene usus sit. Qua valetudine quum etiam tum premeretur lecticaque ferretur, C. Flaminium consulem apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit neque multo post C. Centenium praetorem, cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in ⁴ Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius et L. Aemilius. Utriusque exercitus uno proelio fugavit, Paulum consulem occidit et aliquot praeterea consulares. in his Gna. Servilium Geminum, qui superiore anno fuerat consul.

Hac pugna pugnata Romanam profectus est nullo resistente. In propinquis urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies castra habuisset et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se objecit. Hic clausus locorum angustiis ² noctu sine ullo detimento exercitus se expedivit, Fabio, callidissimo imperatori, dedit verba. Namque obducta nocte sarmenta in cornibus juvencorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentina objecto visu tantum terrorem injectit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis ³ diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem imperio, dolo productum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinques consulem apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare ⁴ proelia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

Hinc invictus patriam defensum revocatus bellum ^{VI} gessit adversus P. Scipionem, filium ejus Scipionis, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum,

2 tertio apud Trebiam fugarat. Cum hoc, exhaustis jam patriae facultatibus, cupivit impraesentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In collo-
 3 quium convenit; conditiones non convenerunt. Post id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit. Pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod ab Zama circiter
 4 milia passuum trecenta. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Hadrumenti reliquos e fuga collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nibo secius exercitui postea praefuit resque in Africa gessit, itemque Mago, frater ejus, usque ad P.
 2 Sulpicium C. Aurelium consules. **His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam ve-**
nnerunt, qui senatu populoque Romano gratias age-
 rent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent simulque peterent, ut obsides
 3 eorum Fregellis essent captivique redderentur. His ex senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem, cuius opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, etiamnunc cum imperio apud exercitum haberent item-
 4 que fratrem ejus Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum et Magonem revo-
 carunt. Huc ut rediit, praetor factus est, postquam rex fuerat, anno secundo et vicesimo. Ut enim Romae consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges
 5 creabantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia, quae Romanis ex foedere penderetur, sed etiam superesset,
 6 quae in aerario reponeretur. Deinde anno post praeturam, M. Claudio L. Furio consulibus, Roma legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal ratus sui expo-
 scendi gratia missos, priusquam his senatus daretur,

navem ascendit clam atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam facta Poeni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt, bona ejus publicarunt, domum a fundamentis disjecerunt, ipsum exulem judicarunt.

At Hanuibal anno tertio, postquam domo profuge-vrat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum Antiochi spe fiduciaque possent induci, cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huç Magonem fratrem excivit. Id ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, absentem poena affecerunt. Illi desperatis rebus quum solvissent naves ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit: de Magonis interitu duplex memoria prodita est: Namque alii naufragio, alii a servulis ipsius interfectum eum scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tam in agendo bello consiliis ejus parere voluisse, quam in suscipiendo instituerat, proprius Tiberi quam Thermopylis de summa imperii dimicasset. Quem etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria jussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo quum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

Antiocho fugato verens, ne dederetur (quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem) Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vedit autem vir omnium callidissimus, in magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensem. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium: amphoras complures complet plumbo, summas operit auro et argento. Has praesentibus principibus deponit in templo Dianaee, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas aeneas, quas secum portabat, omni sua pecunia complet easque in propatulo domi abjicit. Gortynii tem-

plum magna cura custodiunt non tam a ceteris quam ab Hannibale, ne ille inscientibus ipsis sua tolleret secumque duceret.

- X** Sic conservatis suis rebus Poenus, illusis Cretenibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque aliud quidquam egit, quam regem armavit et exercuit adversus **2 Romanos.** Quem quum videret, domesticis opibus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebat bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus, bellumque inter **3 eos** gerebatur et mari et terra. Sed utробique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem. Quo magis cupiebat Hannibal eum opprimi. Quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc **4 interficiendum** talem init rationem. Classe paucis diebus erant decreturi. Superabatur navium multitudine; dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Jussit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi **5 easque** in vasa fictilia conjici. Harum quum effecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale proelium, classiarios convocat hisque praecipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrent navem, a ceteris tantum satis habeant se defendere. Id illos facile serpentium multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se facturum. Quem si aut cepissent aut interfecissent, magno his pollicetur praemio fore.

- XI** Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in proelium deducitur. Quarum acie constituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in **2 scapha** cum caduceo mittit. Qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolamque ostendens se regem professus est quaerere, statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat, quin aliquid de pace esset scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eo-**3 dem**, unde erat egressus, se recepit. At Eumenes, soluta epistola, nihil in ea reperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur

neque reperiebat, tamen proelium statim committere non dubitavit. Hoc in concursu Bithynii Hannibalis pracepto universi navem Eumenis adoriantur. Quorum vim rex quum sustinere non posset, fuga salutem petit; quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo litore erant collocata. Reliquae Pergameneae naves quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conjici copta sunt. Quae jacta initio risum pugnantibus concitarunt, neque, quare id fieret, poterat intelligi. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, **nova re perterriti**, quum, quid potissimum vitarent, non viderent, **puppies verterunt seque ad sua castra nautica retulerunt**. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit; neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiae Romae apud L. Quintum Flamininum consularem coenarent, atque ibi, de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, eum in Prusiae reguo esse. Id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui Hannibale vivo numquam se sine insidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui ab rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet sibique dederet. His Prusia negare ausus non est; illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus jus hospitiij esset: ipsi, si possent, comprehenderent; locum ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei a rege datum erat muneri; idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii exitus haberet, scilicet verens, ne usu veniret, quod accidit. Huc quum legati Romanorum venissent ac multitudine domum ejus circumdedissent, puer ab janua prospiciens Hannibali dixit, plures praeter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret ac propere sibi nuntiaret, num eodem modo undique ob sideretur. Puer quum celeriter, quid esset, renuntiasset omnesque exitus occupatos ostendisset, sensit,

id non fortuito factum, sed se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum venenum, quod semper secum habere consueverat, sumpsit. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo.

XXIII. M. PORCIUS CATO.

- I **M.** CATO ortus municipio Tusculo, adolescentulus priusquam honoribus operam dedit, versatus est in Sabiniis, quod ibi heredium a patre relictum habebat. Inde hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna censorius narrare solitus est, Romam demigravit in foroque esse coepit.
- 2 Primum stipendium meruit annorum decem septemque Q. Fabio M. Claudio consulibus. Tribunus militum in Sicilia fuit. Iade ut rediit, castra secutus est G. Claudii Neronis, magnique opera ejus existimata est in proelio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis.
- 3 Quaestor obtigit P. Africano consuli. Cum quo non pro sortis necessitudine vixit: namque ab eo perpetua dissensit vita. Aedilis plebis factus est cum C. Helvio.
- 4 Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tempore, ex Africa decedens, Q. Ennium poëtam deduxerat; quod non minoris existimamus, quam quælibet amplissimum Sardiniensem triumphum.
- II Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum deportavit. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priore consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere et ipse ei succedere; neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio principatum in civitate ob-

tineret, quod tum non potentia, sed jure res publica administrabatur. Qua ex re iratus senatui privatus non in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco ³ factus, severe praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animadvertisit et multas res novas in edictum addidit, quare luxuria reprimetur, quae jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usque ad ⁴ extremam aetatem ab adolescentia, reipublicae causa suscipere inimicitias non destitit. A multis temptatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed quoad vixit, virtutum laude crevit.

In omnibus rebus singulari fuit industria. Nam et III agricola sollers et peritus jurisconsultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen ² tantum progressum fecit, ut non facile reperiri possit, neque de Graecis neque de Italicis rebus quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes. ³ Senex historias scribere instituit. Earum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica; ob quam rem omnes Origines videtur appellasse. In quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. ⁴ Reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominiibus res notavit. In eisdem exposuit, quae in Italia Hispanisque aut fierent aut viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.

XXIV. T. POMPONIUS ATTICUS.

1 **T. POMPONIUS ATTICUS**, ab origine ultima stirpis Romanae generatus, perpetuo a majoribus acceptam eques-
 2 trem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgenti, et, ut tum erant tempora, diti, in primisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet,
 3 filium erudit. Erat autem in puero praeter docilitatem ingenii summa suavitas oris atque vocis, ut non solum celeriter acciperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobiles inter aequales ferebatur clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent. Itaque
 4 incitabat omnes studio suo. Quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero. Quos consuetudine sua sic devinxit, ut nemo his perpetuo fuerit carior.

11 Pater mature decessit. Ipse adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfactus est, non expers fuit illius periculi; namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat Servio, fratri Sulpicii.
 2 Itaque imperfecto Sulpicio posteaquam vidit, Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet dissociatis animis civium (quum alii Sullanis alii Cinnanis faverent partibus): **idoneum tempus ratus studiis obsequandi suis Athenas se contulit**. Neque eo secius adolescentem Marium hostem judicatum juvit opibus suis; cuius fugam pecunia sub-
 3 levavit. Ac ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Athenien-
 4 sibus merito esset carissimus. Nam praeter gratiam, quae jam in adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim versuram facere publice necesse esset neque ejus conditionem aequam haberent, semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram iniquam ab his acceperit, neque

reipublicae tribueret, nihilo minus amicis urbana officia
 4 praestitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit, et, si
 qua res major acta est, non defuit. Sicut Ciceroni in
 omnibus ejus periculis singularem fidem praebuit; cui
 ex patria fugienti sestertium ducenta et quinquaginta
 5 millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis re-
 migravit Romam, ut opinor, L. Cotta L. Torquato con-
 sulibus. Quem dieni sic universa civitas Atheniensium
 prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Roma-
 num, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura.
 Cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre
 posset, ejus sine offensione ad summam senectutem re-
 2 tinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum.
 Caecilius enim moriens testamento adoptavit eum he-
 redemque fecit ex dodrante. Ex qua hereditate accepit
 3 circiter centies sestertium. Erat dupta soror Attici Q.
 Tullio Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat,
 cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo
 etiam familiarius quam cum Quinto, ut judicari possit,
 plus in amicitia valere similitudinem morum quam affi-
 4 nitatem. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui his
 temporibus principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi
 non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Horten-
 sius; et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut,
 inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla inter-
 cederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

VI. In republica ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset et existimaretur, neque tamen se
 civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in
 sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent,
 2 quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit,
 quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem,
 quod neque peti more majorum neque capi possent
 conservatis legibus in tam effusi ambitus largitionibus,
 neque geri e republica sine periculo corruptis civitatis
 8 moribus. Ad hastam publicam numquam accessit. Nul-
 lius rei neque praes neque manceps factus est. Nemini
 nem neque suo nomine neque subscribens accusavit, in
 jus de sua re numquam iit; judicium nullum habuit.

Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas ⁴ sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris despicerit fructum; qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, assecram esse praetoris. Qua in re non ⁵ solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspicione quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timori neque spei tribui viderent.

Incidit Caesarianum civile bellum, quum haberet ^{VII} annos circiter sexaginta. Usus est aetatis vacatione neque se quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompejum conjunctum non offendit. Nullum ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores aut divitias ceperant. Quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Caesari fuit grata, ut victor, quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompei castris concesserit. Sic veteri instituto vitae effugit nova pericula.

Secutum est illud occiso Caesare, quum respu-^{VIII} blica penes Brutos videretur esse et Cassium, ac tota civitas se ad eos convertisse videretur. Sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens aequali familiarius quam hoc sene, neque solum eum principem consilii haberet sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si principes ejus ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiaris, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret semperque a talibus se consiliis removisset, respondit: si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisse, usurum, quantum haec paterentur; sed neque cum

quoquam se de ea re collocuturum neque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superior esse coepit Antonius, ita ut Brutus et Cassius provinciarum, quae his dicis causa datae erant a consule, desperatis rebus in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto Italiaque cedenti sestertium centum milia muneri misit, eidem in Epiro absens trecenta jussit dari. Neque eo magis potenti adulatus est Antonio neque desperatos reliquit.

IX Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quasi tantum eum prudentem dicam, minus quam debeam praedicem, quum ille potius divinus fuerit (si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus agitur neque minuitur.) Hostis Antonius judicatus Italia cesserat; spes restituendi nulla erat. Non solum inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam, qui adversariis ejus se dabant et in eo laetando aliquam consecuturus sperabant commoditatem, Antonii familiares insequebantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam extinguere parabant. Atticus quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil his indulxit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus ex urbe profugentes, quantum potuit, texit, quibus rebus indiguerunt, adjuvit. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficiisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium, quin Atticus sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, quum illa fundum secunda fortuna emisset in diem neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit pecuniamque sine fenore sineque ulla stipulatione credidit, maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci simulque aperire, se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. Quae quum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat

Antonium rerum potitum. Sed sensim is a nonnullis 7 optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur. Ille autem sui judicii potius, quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent. —

Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit X in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, 2 timens proscriptionem, latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante opem tulerat (tanta varietas illis temporibus fuit fortunae, ut modo hi modo illi in summo essent aut fastigio aut periculo), habebatque secum Q. Gellium Canum, aequalem simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, 3 quod cum eo, quem puerum in ludo cognorat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed etiam omnibus ejus amicis esset inimicus eosque vellet proscribere multis hortantibus, tamen Attici memor fuit officii et ei, quum requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret statimque ad se veniret: se eum et illius causa Canum de proscriptorum numero exemisse. Ac ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis sed conjunctum, ut appareret, nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopoloso servat: cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit? 6

Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, XI quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos praemiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit, nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. Qui etiam post proelium Philippense interitumque C. 2

Cassii et M. Bruti L. Julium Mocillam praetorium et filium ejus, Aulumque Torquatum ceterosque pari fortuna percusos instituit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jussit. Difficile est omnia.
 3 persequi et non necessarium. Illud unum intelligi volumus: illius liberalitatem neque temporariam neque cal-
 4 lidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit; qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem ejus quam florentem coluerit.
 5 Sic liberalitate utens nullas inimicitias gessit, quod ne- que laedebat quemquam neque, si quam injuriam acce- perat, non malebat obliuisci quam ulcisci. Idem im- mortal i memoria percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribuerat tamdiu meminerat, quoad ille gra-
 6 tus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dic- tum videatur:

Sui quique mores singunt fortunam hominibus.

Neque tamen ille prius fortunam quam se ipse finxit, qui cavit, ne qua in re jure plecteretur.

XII His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam et Caesaris potentiam nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deli- geret affinitatem praeoptaretque equitis Romani filiam
 2 generosarum nuptiarum concilia- tor fuit (non est enim celandum) M. Antonius, trium- vir rei publicae constituendae. Cujus gratia quum au- gere possessiones posset suas, tantum afuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecan-
 3 dis amicorum aut periculis aut incommodis. Quod qui- dem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii, equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos studio ductus philosophiae habitabat Athenis ha- bebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent consuetudine ea, qua tum res gerebantur:
 Attici labore atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse
 4 et recuperasse. Idem L. Julium Calidum, quem post Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poë-

tam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum propter magnas ejus Africanas possessiones in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedivit. Quod in praesenti utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit, difficile est judicare, quod in eorum periculis non secus absentes quam praesentes amicos Attico esse curae, cognitum est.

Neque vero ille vir minus bonus paterfamilias habitus est quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus aedificator. Neque tamen non in primis bene habitavit omnibusque optimis rebus usus est. Nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilianam, ab avunculo hereditate relictam; cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat. — Ipsum enim tectum antiquitus constitutum plus salubritatis quam sumptus habebat; in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judicandum est, optima; si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae optimi et plurimi librarii, ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset; pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam nisi dominatum domique fictum habuit; quod est signum non solum continentiae, sed etiam diligentiae. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videoas, continentis debet duci, et potius industria quam precio parare non mediocris est diligentiae. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omnisque diligentia munditiam, non affluentiam affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec praeteribo, quamquam nonnullis leve visum iri putem: quum in primis laetus esset eques Romanus et non parum liberanter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus, non amplius quam terna milia peraeque in singulos menses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. Atque hoc non auditum sed cognitum.

praedicamus: saepe enim propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.

XIV Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit quam anagnosten; quod nos quidem jucundissimum arbitramur: neque umquam sine aliqua lectione apud eum coenatum est, ut non minus animo quam ventre convivae delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrent. Quum tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine, tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit, neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumptuosam villam, neque in Italia praeter Arretinum et Nomentanum rusticum praedium; omnisque ejus pecuniae redditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, usum eum pecuniae non ejus magnitudine, sed ratione metiri solitum.

XV Mendacium neque dicebat neque pati potebat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat, quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset.

Idem in nitendo, quum semel annuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Numquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat. Qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia Ciceronum, Catonis, Q. Hortensii, Auli Turquati, multorum praeterea equitum Romanorum negotia procuraret. Ex quo judicari poterat non inertia, sed judicio fugisse reipublicae procreationem.

XVI Humanitatis vero nullum afferre majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullae fuit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto, cum aequilibus autem suis, Q. Hortensio et M. Cicerone, sic vivit, ut judicare difficile sit, cui aetati fuerit aptissimus.

Quamquam eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater ² quidem ei Quintus carior fuerit aut familiarior. Ei rei ³ sunt indicio praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sedecim volumina epistolarum ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum. Quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ⁴ mutationibus reipublicae perscripta sunt, ut nihil in his non appareat, et facile existimari possit, prudenter quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

De pietate autem Attici quid plura commemorem? ^{XVII} quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta, quum ipse esset septem et sexaginta: se numquam cum matre in gratiam redisse, numquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope aequalem habebat. Quod est ² signum, aut nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Ne ³ que id fecit natura solum, quamquam omnes ei paremus, sed etiam doctrina. Nam principum philosophorum ita percepta habuit paecepta, ut his ad vitam agendam, non ad ostentationem uteretur.

Moris etiam majorum summus imitator fuit anti ^{XVIII} quietatisque amator; quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ordinavit. Nulla enim lex neque pax neque ² bellum neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata; et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clavorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit ³ hoc idem separatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatu Juniam familiam a stirpe ad hanc aetatem ordine enumerauit, notans, qui a quoque ortus quos honores quibusque temporibus cepisset; pari modo Marcelli Claudii ⁴ de Marcellorum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi Fabiorum et Aemiliorum. Quibus libris nihil potest

esse dulcius eis. qui aliquam cupiditatem habent notitiae
 5 clarorum virorum. Attigit quoque poëticen, credimus,
 ne ejus expers esset suavitatis. Namque versibus, qui
 honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani
 6 populi praestiterunt, exposuit ita, ut sub singulorum
 imaginibus facta magistratusque eorum non amplius
 quaternis quinisque versibus descripserit; quod vix cre-
 dendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari.
 Est etiam unus liber Graece confectus, de consulatu
 Ciceronis.

XIX Hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. Nunc,
 quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua
 persequemur et, quantum potuerimus, rerum exemplis
 lectores docebimus, sicut supra significavimus, suos
 2. cuique mores plerumque conciliare fortunam. Namque
 hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affini-
 tatem pervenit imperatoris, Divi filii, quem jam ante
 familiaritatem ejus esset consecutus nulla alia re, quam
 elegantia vitae, qua ceteros ceperat principes civitatis
 3 dignitate pari, fortuna humilioris. Tanta enim prospe-
 ritas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit
 fortuna, quod cuiquam ante detulerit, et conciliarit,
 quod nemo adhuc civis Romanus quiverat consequi.
 4 Nata est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem
 filiam collocarat. Hanc Caesar vix anniculam Tiberio
 Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit.
 Quae conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familia-
 ritatem reddit frequentiorem.

XX **Quamquam ante haec sponsalia, non solum**
 quum ab urbe abesset, **numquam ad suorum**
quemquam litteras misit, quin Attico mitteret,
 quid ageret, in primis quid legeret quibusque in locis
 2 et quam diu esset moraturus, sed etiam quum esset
 in urbe et propter infinitas suas occupationes minus
 saepe, quam vellet, Attico frueretur, **nullus dies temere intercessit**, quo non ad eum scriberet, quum
 modo aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo
 aliquam quaestionem poëticam ei proponeret, interdum
 3 jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo ac-
 cedit, quum aedis Jovis Feretrii, in Capitolio ab Ro-

mulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. Neque vero a M. Antonio minus absens litteris colebatur, adeo ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, curae sibi haberet certiorem facere Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantae sit sapientiae eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantum fuit incidere necesse inter Caesarem atque Antonium, quum se uterque principem non solum urbis Romae, sed orbis terrarum esse cuperet.

Tali modo quum septem et septuaginta annos com plesset atque ad extremam senectutem non minus dignitate quam gratia fortunaque crevisset (multas enim hereditates nulla alia re quam bonitate consecutus est): tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset, nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subito tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistulae puris eruperint. Atque hoc priusquam ei accideret, / postquam in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessi jussit et cum eo L. Cornelium Balbum Sextumque Peducaeum. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus. Quantam inquit curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandam me pertineret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto, primum ut consilium probetis meum, deinde ne frustra dehortando impedire conemini. —

Hac oratione habita tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum vide-

retur migrare, quum quidem Agrippa eum flens atque osculans oraret atque obsecraret, ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret, sed, quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret, preces ejus taciturna sua obstinatione depressit. Sic quum biduum cibo se abstinisset, subito febris decessit leviorque morbus esse coepit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto postquam id consilium inierat, pridie Calendas Aprilis 4 Cn. Domitio C. Sosio consulibus, decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse praescripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Caecilii, avunculi sui.